TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Nr. X. Sibiiu, Novembre — Decembre 1900. Anul XXXI.

CÂTEVA PAGINI DIN SUFERINȚELE ROMÂNILOR BĂNĂȚENI.

De **Patriciu Drăgălina.**

(Disertațiune cetită la Adunarea generală din Băile Herculane, 10 Sept. 1900).

Marginile, relieful și avuțiile Banatului.

Aceea parte a Ungariei, care e încungiurată de Mureș, Tisa și Dunăre, iar la ost și nord-ost e despărțită prin culmea Carpaților de România și Transilvania, se dice: „Banatul timișan". Istoriografii maghiari moderni și statisticele oficiale o numesc: „Ungaria de Sud" (Délmagyarország).

Banatul timișan cuprinde între limitele indicate 25,932·14 km.² În Banat sunt 3 comitate: Torontal, Timiș, și Căraș-Severin. Comitatul prim și cel din urmă sunt cam de aceeași mărime, iar Timișul e circa cu 2000 km² mai mic, decât comitatele surori.

Condițiunile cele mai de căpetenie pentru prosperarea și desvoltarea unei țeri sunt apele curgătoare. Bunul Dumneḑeu a înzestrat Banatul și mai cu seamă Caraș-Severinul în abundanță cu ape curgătoare, căci pe lângă arteriile principale numite mai udă solul Banatului: Timișul, Begheiul, Cărașul, Nera, Cerna, Bêrzava, Minișul, Bistra și mulțime de afluenți, cari, ca toate apele de munte, rostogolesc în pripă undele lor cristaline spre bětrânul Danubiu.

Banatul se împarte din punctul de vedere al formelor sale plastice în 3 regiuni, anume: *partea resăriteană posede munți urieși* (Gugu, V. Petrii, Țarcu, Godianu, Scărișoara, Muntele mic, Semenicul, etc.) ale căror vîrfuri ne presintă cea mai bogată floră alpină; între flori ocupă trandafirul de munte și alba regină, locul de frunte. Coastele văilor sunt crescute cu păduri seculare, după expresiunea nimerită a trubadurilor poporului nostru:

De secure netăiate,
Numai de cocoș cântate.

Ramurile prelungite ale munților, respândite peste mijlocul Banatului până la Vêrșeț și Baziaș, formează *regiunea dealurilor*, distinsă prin văi largi, aridicături de formă mai rotundă și mai puțin sălbatică; ea conține rudă de metale și minerale în abundanță. Pentru exploatarea avuțiilor minerale s'au întemeiat în Banat mai multe stabilimente de fer, dintre cari fabricele dela Reciţa, numite „Birmingham-ul unguresc", ocupă fără îndoială locul dintâiu.

Apusul Banatului e cuprins de *un șes*, ale cărui câmpii scufundate spre Tisa și spre Dunăre, suferă mai ales prin debordările Timișului și ale Begheiului. Pământul câmpiilor e mănos și dă roduri îmbelșugate; această parte a Banatului se ḑice: grânariul Ungariei.

Despre Banat raportează (la 1747) un oficier al statului major împărătesei Maria Terezia următoarele: „...economul seceră de 20 de ori mai mult, decât a sămănat; partea de din jos de Timișoara are asemănare cu Egiptul, și ar fi aproape tot atât de productivă, dacă ar fi traversată de mulțimea canalelor existente în Egipt... Aceea jumătate a Banatului însă, care e hotarnică cu România și cu Transilvania, e bogată în vii și în mine de fer, aramă și argint, are apă bună și aer sănătos". [1])

Regiunea muntoasă a Banatului e cheia, care deschide calea către apusul Europei. Situațiunea aceasta și rodul îmbelșugat al câmpiilor atrase asupra sa urgia popoarelor germane, slave și altaice, cari într'un șir lung de ani se perîndiră după olaltă. Cei din urmă barbari sunt Avarii, a căror împărăție cade sub loviturile lui Carol cel mare.

Dela căderea împeriului avar până la venirea Maghiarilor (803—889) se organisează Românii sub suveranitatea Bulgarilor în state mărunte, ceea-ce se constată și prin istoriografii maghiari. Se arată cu d'odată existența comunităților *Keve* (Cuvin), *Titel* și *Orșova*, cari prin urmare sunt a se considera ca cele mai vechi localități bănățene, al căror nume ni l-au păstrat cronicarii vechi. Măiestrul istoriografiei române dl B. P. Hașdeu ḑice despre Banat [2]): „că din toate regiunile locuite de Români la Nord de Dunăre, *Banatul și Oltenia*, cu prelungirea cea comună în țara *Haţegului*, sunt singurile, cari represintă o continuitate neîntreruptă geografico-istorică a neamului românesc, — un cuib de unde se romanisau treptat țările spre apus, spre crivăț și spre resărit, ba indirect și cele de peste Dunăre, cuibul mereu descărcându-și prisosul, dar remânênd totdeauna plin". Prin mulțimea numerică, prin organisațiunea militară eminentă și prin vitejia înăscută poporului nostru, au fost Românii din Banat în stare să stoarcă dela regii maghiari *autonomie națională*, *jurisdicțiune după legea românească* și *administrațiune proprie*, lucruri cardinale, cari formau „magna Carta" a libertăților și privilegiilor așa numitelor *districte valachice din Banatul Severinean.*

---

[1]) Dr. Szentkláray Jenő: Száz év Dél-Magyarország ujabb történetéből.

[2]) Hasdeu: „Românii Bănățeni" Bucuresci 1896.

În timpurile furtunoase ale evului mediu şi dela începutul celui nou, când roiuri de seminţii semibarbare ameninţau cu stricăciune hotarele răsăritene, a avut instituţiunea districtelor însemnătate deosebită pentru Ungaria. Era trebuinţă de proprietari liberi şi militari bine organisaţi, cari prin apărarea propriei moşii, totodată să scutească ţara de învasiunea popoarelor străine. În regiunile dealungul Dunării le-a trebuit regilor maghiari o astfel de sentinelă, şi dacă n'ar fi aflat-o în locuitorii districtelor, ar fi trebuit s'o creeze în scutul şi liniştea ţerii. Şi, dacă cercetăm trecutul, într'adevăr popor mai viguros, mai cu credinţă şi mai aplecat spre jertfă şi învăpăiat în patriotism, decât poporul românesc, ei n'au putut să afle între popoarele Ungariei. Românii s'au achitat cavalereşte de datoriile puse în sarcina lor. Românii pot să dovedească cu istoria în mână, că prin locurile încredinţate pazei lor, n'a putut Turcul să străbată în inima ţerii, pentru ca să-i calce independenţa.[1])

Numele Banatului şi starea lui după izgonirea Turcilor.

Istoriografii Ungariei folosesc de timpuriu numirea: *Temeskőz* sau *Temeskuz*, în limba românească „*Timişana*“, uneori în sens mai ângust, restrîns la districtul Caransebeş, ca nume pentru această provinţă. Teritoriul Timişanei era împărţit între districtele române (Caransebeş, Lugoj, Comiat, Bêrzava, Căraş, Ilidia, Almăj şi Media) şi între comitatele: Horom, Keve, Căraş, Timiş şi Torontal; ba chiar Cianadul cuprinde porţiuni însemnate din regiunile de către mează-noapte.

Districtele române au format dimpreună cu Oltenia aşa numitul „*Banat al Severinului*“. *Banat* se derivă dela cuvêntul „Ban“, care era ocârmuitoriul provinţei şi avea armată proprie, semn al oare-cărei neatîrnări teritoriale. În Muntenia, de unde fără îndoială s'a împrumutat acest nume, „Bănia“ era o demnitate supra-ierarchică foarte veche[2]), iar în Ungaria Banul era al treilea dignitariu între stegarii ţării, jude ordinariu al ţării, membru în locotenenţa guvernială, căpitanul insurecţiunei şi guvernorul districtelor dela marginea ţării. Asupra originei numelui Severin (Banatul Severinului, Severiner Banat), diferesc părerile. Renumitul Aschbach şi istoriografii români îl derivă dela oraşul *Turnu-Severin*, de după care mai întâiu o parte a Olteniei, apoi mai târdiu şi părţile răsăritene ale Timişanei, s'au numit *Banatul Severin*, iar într'o diplomă a lui Béla IV. „terra de Severin“.

Asupra acestui corn de ţară, de mărimea unui regat, în care viaţa românească odinioară a pulsat atât de puternic, au stăpânit pe schimbate când regii maghiari, când voevoţii munteni.

După căderea cetăţii Turnu-Severin în stăpânire turcească (1524) se schimbă esenţial faţa Banatului Severinean. Părţile oltene cad în

[1]) Drăgălina: Din istoria Banatului Severin, p. I, Caransebeş, 1899.

[2]) Hasdeu: Etymologicum magnum Romaniae, v. III. fasc. I.

proprietatea Banilor craioveni, iar în părţile ungurene, mai vîrtos în urma decadinţei districtelor valache, începu viaţa românească să lâncedască, şi nici chiar formarea *Banatului caransebeş-logojan*, în a cărui frunte se aflau „Banii Sebeşului şi a Logojului“ n'a putut să dee boerimei de origine română însemnătatea şi lustrul de odinioară.

Copleşirea turcească puse capet autonomiei, prerogativelor şi libertăţilor, de cari mai beneficiau Românii districtelor deja decăḑute. Ca pretutindenea, aşa şi aici, Tatarii şi voluntarii crudeli, ca avantgarda greului armatelor turcesci compuse din ianiceri şi din spahii, devastară satele, uciseră locuitorii, le răpiră femeile şi copiii, cu un cuvênt Timişana, această provinţă bogată în oraşe şi sate, devení sub stăpânirea turcească un deşert aproape lipsit de locuitori. [1])

Într'o consemnare a cabinetului secret din Viena compusă la 1717, aşa dară inmediat după izgonirea Turcilor din Timişana, aflăm 663 sate în mare parte deşerte de locuitori, cu 21,289 case sărăcăcioase.

Cele mai multe sate (108 la numĕr cu 1968 case) sunt în districtul Făgetului, apoi (91 sate cu 3915 case) în al Caransebeşului, iar cele mai puţine (21 sate şi 448 case) în districtul Cianad şi Becicherec (24 sate cu 574 case). Cea mai împopulată comună cu 422 case a fost Caransebeşul; i-a urmat Caraşova (400 case), Logojul (218 case), Jebelul (200 case), Orşova (170 case), pe când o mulţime de sate din districtul Făgetului numĕrau 6—10 case.

În actele oficioase şi în opurile scrise de învĕţaţii timpurilor acestora se folosesce „Banatul Timişoarei“ ca nume de provinţă. Marsigli, contimpuranul lui Carol VI (ca rege ungar al treilea), o numesce mai întâiu „Banatus Temesvariensis, qui a fortalitio Temesvar ita apellatur“. Numele „Banatul Timişoarei“ nu corespunde adevĕrului istoric, căci istoria nu cunoasce „Bani timişoreni“.

Mareşalul locotenent contele *Florimund Claudiu Mercy* a compus o cartă a „Banatului timişorean“ (prescurtat B. timişan) [2]), care înfăţoşază starea provinţei, între anii 1723—1725, arătându-se satele locuite şi cele deşarte de locuitori. Czoernig atrase atenţiunea cărturarilor asupra acestei carte geografice şi la publicaţiunile sale adause o listă a comunelor locuite şi părăsite din districtele Cianad, Becicherec şi Panciova. Lui Czoernig au urmat alţii cu elaborate de aceeaş natură. Pe basa acestor publicaţiuni ne arată Dr. Szentkláray Jenő [3]) că în districtele Banatului au fost 559 comune locuite şi 333 părăsite. Cele mai multe sate părăsite le aflăm în districtele din câmpie, căci acolo sêrmanii locuitori nu aveau unde să se adăpostească dinaintea Turcilor. În districtul Becicherec

---

[1]) Fessler: Geschichte von Ungarn, v. V.

[2]) „Der Temesvarer Banat, abgetheilt in seine Districte“ aufgenommen unter dem Guvernament Claudii von Mercy 1723—1725.

[3]) „Száz év Dél-Magyarország ujabb történetéből“ v. I.

sunt înregistrate 55, în al Panciovei 40, în al Timişoarei 58, iar în al Lipovei 70 sate, lipsite de locuitori.

După învăţăturile coranului pământul cucerit de Otomani era proprietatea sultanului, care cu mână abundantă îl dona, dimpreună cu toate satele, paşalelor şi begilor, cari se distingeau în resboaie; moşiile ce mai remâneau, le distribuia între spahii, cari le administrau şi erau deobligaţi la serviţii militare şi să ţină în proporţiune cu estinderea feudului oameni înarmaţi, în fruntea cărora în cas de lipsă mergeau la bătaie. Locuitorii oraşelor, ca supuşi ai sultanului, erau liberi, aveau dreptul să agonisească avere şi să dispună de ea după chipzuinţă; locuitorii rurali şi ai opidelor însă se considerau ca iobagi ai stăpânului feudal, care ţinea acum locul proprietarilor de mai nainte. Ţeranii erau legaţi de glie şi la reclamaţiunile spahiei trebuiau să fie trimişi îndărăpt.

Sistemul turcesc n'a recunoscut nici când drepturile şi privilegiile nobilimei ungare. Ori-care nobil al provinţelor subjugate devenia ca ţeranul de rând sclavul spahiului otoman. Din causa aceasta emigrează nobilii din comitatele subjugate în vr'unul din comitatele libere, şi constituindu-se acolo după obiceiurile vechilor comitate, aşteptau cu nerăbdare izgonirea Turcilor, ca să reclame drepturile avitice.[1])

Sunt date positive, că, după cuprinderea Banatului caransebeş-logojan, a părăsit nobilimea de aici în 2 rânduri căminele străbune. Întâia emigrare s'a întêmplat inmediat după predarea cetăţilor Caransebeş şi Logoj. Numĕrul emigranţilor, cari au plecat la îndemnul principelui Ahaţiu Barcsay, a fost atât de mare, încât dieta transilvăneană s'a vĕdut îndemnată să dispună prin lege de sălăşluire. Emigrarea a doua s'a întêmplat înainte 1675, staverindu-se în anul acesta la Alba-Iulia, ca nobilimea logoj-caransebeşană să fie pe 3 ani scutită de contribuţie.[2])

Nici pribegii, nici descendenţii nu s'au întors mai mult înapoi, că prin întroducerea sistemului militar de guvernare dînşii se simţiau jigniţi în interesele de castă privilegiată. Sistemul militar s'a păstrat în aşa numitul confiniu militar până la anul 1872, aşa dară până cătră deceniile din urmă ale veacului luminii, când privilegiile de castă au fost şterse şi lanţurile iobagiului român frânte de revoluţiunea anilor 1848—49.

Momentele acestea ne esplică lipsa nobilimei române din Banatul Severin, unde această castă s'a manifestat atât de strălucit, încât regii Ungariei au fost nevoiţi să decreteze, că nici lor însişi să nu le fie permis în cele 8 districte să doneze străinilor posesiuni şi sate, decât numai acelora, pe cari universitatea nobililor români, în urma serviciilor i vor afla de vrednici.[3]) Din pomelnicul lung al Boerilor amintim numele

[1]) Fessler: Geschichte von Ungarn, v. V.

[2]) Pesty Frigyes: A szörényi Bánság v. I. p. 100.

[3]) Drăgălina: Din istoria Banatului Severin, partea II.

familiilor Iosica, Fiath, Racoviță, Peica, Simon, Danciu, Pribék, Békes, Todor, Vaida, Fodor, Floare, Găman, Bizerea, Micșa, Ivul, Ombozi, Laczugh, Berta, Bobic, Hălmagh, Floca, etc.

Absoluta majoritate a marilor proprietari de astădi s'au aședat în Banat după reîncopcierea sa cu Ungaria (1778).

Starea Banatului ni se presintă deci pe la începutul veacului al XVIII în colorile cele mai posomorîte. Sate ruinate și deșerte de locuitori, 169 predii pârlogite, mulțime esarendate,[1]) iar casta privilegiată, fruntea locuitorilor, împrăștiată pretutindenea; iată-i aspectul trist. Turcul n'a zidit, n'a împopulat, ci a distrus și a stins, ce a esistat. Decenii de ani n'a crescut iarba pe pământul călcat de copitele cailor turcești.

În urma păcii dela Passarovicz (1718) au trebuit Turcii să părăsească Banatul. Prințul Eugen de Savoia propuse și guvernul central din Viena dispuse: *ca, pe basa dreptului armelor, Banatul să se separeze de către Ungaria și să se administreze ca provință autonomă, după cum se administrează și guvernează provințele ereditare austriace*, căci — dice dînsul — numai așa e cu putință a ține Ardealul în supunere și credință față de dinastie, iar marginea Ungariei de Sud nu se poate apăra altcum în contra necredincioșilor. Resoane mai înalte de stat determinară pe împăratul să sancționeze aceste dispositiuni și să decreteze *organisarea militărească a Banatului și guvernarea lui în mod absolutistic.* De guvernator s'a denumit mareșalul Mercy, care în conțelegere cu consiliul aulic de resboiu și cu oficiul cameral imperial, avea să dispună în afacerile provinței.

Ca soldat s'a distins Mercy prin vitejie și energie, ca om prin nobleță și bunătate, ca organisator prin concepțiuni înalte, isvorîte din un cap luminat și dintr'un suflet bogat în esperințe; cu alte cuvinte: talentele sale multilaterale și caracterul seu nepătat garantau prosperarea Banatului. Mercy a lucrat neobosit până la 1734; în anul acesta murì moarte vitejască înaintea cetății Parma.

Nu e scopul acestei disertațiuni a arăta activitatea multilaterală a neobositului guvernator. Pentru scopul, care ni l-am propus, ajunge schițarea colonisărilor de pe acest timp.

Numĕrul locuitorilor din Banatul timișan nu trecea cu mult preste 25,000;[2]) anume: în părțile apusene, d'alungul Tisei, și la meadă-di pe lângă Dunăre, locuiau *Sêrbi*, în mare parte amestecați *Țințari* și Români;[3]) iar în centru, la rĕsărit și pe rîpele Mureșului ședeau *Românii*. N'a fost în Banat nici un sat *maghiar*. Chiar în Timișoara, afară de 12 familii de Jidovi spanioli, locuiau numai Români și Sêrbi, cari aveau aici o episcopie.

---

[1]) Fr. Vaničeck: Specialgeschichte der Militärgrenze, v. I. p. 193 și 194.

[2]) Szentkláray: o. c. v. I.

[3]) Ibid. la p. 101: a jövevények között (e vorba de Sêrbi) nagy számban voltak görögök, ugynevezett czinczárok és román eredetű népek, mi Csernovics patriarchának, Lipót császárhoz intézett és karloviczi levéltárban őrzött egy iratából tünik ki.

În curând însă se schimbă fisionomia etnografică a Timișanei. Cei dintâiu coloniști sunt industriași din Arad, Bacica, Cianad, Csongrád și Greci, cari se așeḍară în Timișoara, Becicherec, Logoj, Caransebeș și Vêrșeț. Deodată cu dînșii se stabiliră Germâni din Ungaria, iar la 1720 aduse Mercy coloniști din Würtemberg, Hessen, Nassau și din giurul Rinului. Acestora li se făcură concesiuni deosebite. Ei aveau dreptul, după liberă voie, a se așeḍa acolo, unde li se părea locul mai priincios. Cea mai însemnată colonie din timpurile acestea e *Biserica albă.*

Publicarea patentelor imperiale în Germania și în țerile învecinate (1723), prin cari li se garantează industriașilor scutire de dare pe 15 ani de ḍile și altor imigranți diferite favoruri, — atrase un potop de străini asupra Timișanei. Cei mai favorisați sunt Germanii și Boemii, cari urmară inmediat provocării. Așeḍându-se prin satele părăsite ei nu trebuiră nici case să-și zidească. Cu astfel de mijloace se ridicară și se împopulară în 10 ani, (dela 1720—1730) comunele: *St. Peter, Zádorlak, Freidorf, Recaș, Cudriț, Uj-Pécs, Detta, Becicherecul mic, Bruckenau, Gyarmata, Giroda. Becicherecul mare* și se sporì în mod considerabil populațiunea din Buziaș, Ciacova, Logoj, Vêrșeț, Caransebeș și Făget. Tot prin coloniști se puseră în funcțiune ciocanele de fer și minele bănățene. Mai veniră în fine Spanioli și Italieni, cari aveau să se ocupe cu cultivarea vermilor de mătasă și cu plantarea urezului. Italienii împopulară satul, care în amintirea guvernatorului, s'a numit *Mercydorf.*

La anul 1739 sunt aduși și iernează la Orșova și Media 4600 Bulgari catolici, cari cu vr'o câți-va ani mai nainte s'au fost așeḍat la Islaz și Craiova. Ei întemeiară comunele *Vinga, Lovrin* și *Ó-Bessenyő.* Acestora le urmează alte cete de Bulgari albanezi și clementini, cari, după ce sunt peste iarnă găzduiți, împopulează *Caraşova, Lupac, Vodnic, Nermet, Iabalța, Clocodiciu* și *Rafnic,* apoi Vinga, Ó-Bessenyő și Vizesda.

Pe lângă toate concesiunile colonisările nu se sporiau amĕsurat dorințelor germanisătoare ale camerilei din Viena, ba mulți străini căḍură jertfă climei nepriincioase și ciumei ce urmă în călcâiul resboiului cu Turcii, ce în curând se încinse prin văile și câmpiile Timișanei. Lacunele trebuiau suplinite, și fiind-că armele seducătoare se tociseră și străinii nu mai veniau la Banat de bună voie, guvernul hotărî să-l facă un loc de deportațiune, — o Sibirie austriacă, — unde aveau să se trimită toți vagabunḍii și drojdea societății vastului imperiu. Devenise la modă deportarea la Banat „per sub“ a tuturor criminaliștilor și făcĕtorilor de rele. Nu trebuia omul să fure, să ucidă, să jăfue, sau să comită tăciunării, pentru ca să fie espedat la Banat; transgresiunea cea mai mică era de ajuns, ca cineva să-și atragă asupra capului așanumita „poena arbitraria“, după cum era cualificarea juridică a pedepsei acesteia. Se trimiteau din Viena în fie-care an câte 2 transpoarte de vagabunḍi spre Siberia austriacă: unul primăvara, altul toamna. Osânḍiții se transportau pe apă până la Semlin sau Panciova și d'aci pe uscat până la Timișoara,

Călătoria dura 6—7 săptămâni și dînșii primiau în durata călătoriei câte 7 cr. pentru alimentare. În Timișoara trebuiau să se presinte la „Șub-Director“ și acesta avea datorința pe cei judecați la robie să-i arunce în carcere, iar pe ceialalți, după obicinuita publicațiune cu doba, să-i scoată în piață, „und kann eine Frau oder Mannes-Person hinausgehen, sie alle ansehen, und aus allen sich einen auswählen, ohne dass man fraget, zu was, oder warum?“ Aceia, cari n'aveau norocul să fie plasați în Timișoara, erau escortați cu husari în provință, unde oficianții îi consemna, le asigna pămênt și îi dimisiona fără bani de cheltuială și fără câștig. Dela 1737—1770 s'au deportat an de an câte 200—300 din această speție de pioniri ai culturei germane. Unii din trînșii apucându-se de muncă, întemeiară comune, dar alții, întruniți în bande de tâlhari, băteau drumurile în lungul și latul Banatului, răpiau turmele și averea locuitorilor și comiteau cele mai groaznice tăciunării.

Populațiunea băștinașă a Timișanei, copleșită de neamuri străine în limbă și obiceiuri și împovărată cu multe feluri de sarcini, — nu putea să aibă inimă și iubire față de un guvern, care sistematic lucra la ruinul ei. Românii subșternură mai multe plânsori la locurile mai înalte, în cari, arătând durerile și năcasurile, cerură sanarea relelor. Iată vr'o câteva din gravaminele lor.[1]) „Pe când stăpâniau Turcii, — se ḑice într'o representațiune, — ni-a fost permis să facem și să vindem șerbet și răchie, dreptul acesta însă s'a esarendat Jidovilor din Timișoara, cărora cu bani grei trebue să le plătim beuturile, atât de nedispensabile pentru muncitori, — „wo doch vermög unserer Glaubenslehre dasjenige, was ein Jud praepariret zu genüssen uns verboten ist; über dieses wird noch auferlegt, dass wir mit unseren Vich diesen Juden das benöthigte Holz ohne einige Kreüzer gelt oder bezahlung, eine grosse quantitet Brennholz, jährlich zu führen und unser Vich ruiniren müssen“. Poporul de rând trebuia și acum să facă robotă și âncă mai grea, decât odinioară; căci nu numai provizorul și viceșpanul, ci fie-care funcționariu districtual, — și numĕrul amploiaților e destul de însemnat — are pretensiuni de clacă. Pe timpul Turcilor era preoțimea română și sêrbă și familiile ei scutită de robotă, de dare și ḑeciuială, acum însă trebue să supoarte încortelări de militari, „und über das mit deme allerspöttlichsten reden tractiret, welches wir sammt ihnen sehr schmerzlich empfinden müssen, und uns durch die Türken als ungläubige nicht widerfahren“, — va să ḑică împovărarea preoțimei cu dări și desprețuirea ei, a supĕrat simțul de veneratiune a dreptcredincioșilor nostri străbuni într'atâta, încât ei își ținură de datorință să stigmatiseze această necuviință a străinilor. Se plâng mai departe: că nici pentru clădirea locuințelor proprii, ba nici chiar pentru ridicarea caselor lui Dumneḑeu, nu le este permis să taie lemne din pădure, fiind pretutindenea împedecați

[1]) Szentkláray: op. cit. pp. 144 și 145.

de silvaniști, cari le secuestrează bărdile și securile. Prăsirea vitelor cornute stagnează, oficianții și oficerii mănâncă numai carne de viței, și dacă stăpânul staului obsearvă, că prețul de 2 fl., care de regulă se plătește de cap, e prea mic, — atunci averea i-se ia cu puterea. Românii sunt necesitați să lucre gratuit la restaurarea cetăților și la zidirea fortificațiunilor, mai mult, nici mâncare nu li se dă. Poruncitori, domni și stăpâni sunt atâța, că nu știm de cine să ascultăm, — „dass wir eigentlich nicht wissen, von wem oder welchem allein zu dependiren haben, wo unter den Türken doch nicht mehre, ausser einen gestanden". Poporul de rând e lipsit de toate mai cu seamă în regiunile Dunării de jos, n'are ce să mânce, n'are sěmințe de sěmênat și nu posede nici vite. Tătarii, chemați întru ajutoriul Turcilor (1717), au pârjolit satele, au pustiit holdele și au dus în robie partea cea mai mare a locuitorilor. „Das Volkh, — se dice în altă representațiune, — hat noch dato nit so viel Ruch gehabt, damit sye sich ihre abgebrente Heyser wieder erbauen können, sondern müssen den Winter in miserablen kalupen zubringen und erstens von Hunger, andersten wegen de Kälte ärger denn das Viech krepiren, wobey selbe dan noch nit Ruch haben, sondern ihnen aufgetragen worden, Kalch zu brennen, Stein brechen, vill Tausend Klafter ziegel brennen, als anders Bauholz, und etliche 100.000 Schindel zu schlagen, und zu führen". Districtele Caransebeș, Orșova, Almăj, Logoj, Vêrșeț și Palanca nouă au ajuns la sapă de lemn.

În plânsorile acestea s'a descris în chip nemăiestrit robia Românilor din Banat. Și fiind-că locurile mai înalte n'au urechi ca să le audă durerile, în desperarea și amărăciunea lor, ei sunt nevoiți a se revolta și cu arma în mână să-și facă dreptate. Încăierarea cu Turcii le-a fost prilej binevenit.

Luptele cu Turcii 1736—1739. [1])

La 6 August 1726 s'a fost legat între Austria și Rusia o alianță defensivă; contrahenții promit a-se ajutora, dacă vor fi atăcați din oareș-care parte.

Fiind Turcii ocupați în Persia credu țarevna Ana, că a venit timpul să se desfacă de pactul umilitor, care a fost impus lui Petru cel mare prin pacea de lângă Prut (1711). Turcii sunt bătuți; Persii ocupă Georgia și se aruncă asupra Daghestanului turcesc. Pentru evitarea catastrofei eventuale năvăli tătărimea din Crimea la porunca Sultanului spre Caucas. Tatarii călcară în calea lor pământul Ucrainei, ceea-ce a fost pentru Rusia de ajuns, ca să trimită (1 Martie 1735) pe mareșalul Münnich cu armată puternică spre Azov și Perecop.

Austria n'avea motive a se bucura de erumperea acestui resbel, căci regimentele sale nu erau la îndemână; ele se aflau în Italia și pe

[1]) Mittheilungen aus dem k. k. Kriegsarchiv.

lângă Rin, iar genialul Eugen de Savoia murise în 6 Aprilie 1735. Dar temerea, că Rusia va repune Turcia și va cuceri Moldova, a fost motivul, care îndemna curtea din Viena să între cu toate forțele sale în luptă, cu atât mai vîrtos, căci în pactul încheiat cu Rusia (1736) i-s'a promis Bosnia și Albania până la Drin, Valahia până la Brăila și Moldova până la Prut.

Sub steagurile imperiale se adunară (finea lui Iunie 1737) 52000 infanteriști, 43,000 cavaleriști și 310 tunuri.

E drept că comandantul suprem, mareșalul *Seckendorf*, s'a fost distins în mai multe rĕsboaie, dar n'avea talentele de lipsă pentru un conducĕtor, d'aceea un șir de perderi desastroase urmară după olaltă.

Cea mai mare parte a trupelor s'a concentrat la Belgrad, un corp de armată la Gradisca și altul în Transilvania.

Armata principală înaintând repede spre Morava luă (23 Iulie) *Nissa* (Niș) prin capitulare și cu cetatea dimpreună 144 tunuri. Corpul din Gradisca, fiind în Bosnia bătut, trebui să se retragă peste Sava, iar cel din Ardeal, întimpinând, după ce cuprinse Muntenia până la Pitești, pretutindenea dușmănia boierilor și a țĕranilor și neavênd ce să mânce, se retrase spre Craiova.

Seckendorf a avut mai întâiu de scop să asedieze și să cuprindă Vidinul; dar înțelegênd de restriștea corpului din Gradisca porni spre Bosnia, iar pe Khevenhüller îl trimise cu 10,000 ostași asupra Vidinului. Convingêndu-se Khevenhüller, că numai cu trupele puse la dispoziția lui nu este în stare să cuprindă Vidinul, preferi a rĕmâné în valea rîului Timoc, unde încungiurându-se cu șanțuri aștepta desvoltarea mai departe a evenimentelor.

Turcii n'au fost pregătiți a se lupta cu Austriacii. Armatele lor erau în Persia și în contra Rusiei. Dar tocmai în momentul, când armata principală, prin marșuri forțate fără scop, era aproape ruinată, năvăliră asupra provințelor cuprinse de Austriaci. Generariul Doxat, care avea să apere cetatea Nissa cu 3300 ostași, capitulă a doua di după sosirea Turcilor, pentru care faptă mișeleasca a fost decapitat la sentința tribunalului marțial. Următoriul lui Khevenhüller, generalul Salm, între lupte continue cu Turcii trebuí să părăsească castrele de lângă Timoc și să se retragă spre Orșova. În Oltenia devenise posiția corpului transilvănean în urma ostilităților fățișe ale Oltenilor, nesuportabilă, deci fără multă vărsare de sânge le-a fost Turcilor cu putință să-l respingă spre Transilvania.

Reasumând cele ce s'au petrecut în vara și toamna anului 1737 se constată, că Austriacii perdură Nissa și Oltenia, remânênd marginele Banatului deschise invasiunilor turcesci, iar puternica armată imperială deveni necapabilă de ori-ce acțiune.

Anul 1738.

Lupta dela Orşova, 8 Maiu 1738.

Orşova veche, Ada-Kaleh (Orşova nouă) şi fortul Elisabeta, nişte întărituri ridicate lângă Ada-Kaleh pe ţermul drept al Dunării, se aflau în posesiunea Austriecilor; o garnisoană avea să apere Media, iar remăşiţele armatei ţineau valea Timişului şi a Cernei dela Caransebeş până la Orşova.

De astă-dată luară Turcii foarte de timpuriu ofensiva. Guvernatorul Vidinului Hadji Mohamed, avea îndrumarea să năvălească cu 20,000 ostaşi asupra Banatului şi să cuprindă Orşova. Înţelegênd Neipperg că Turcii sau încăierat deja cu garnisoana fortului Elisabeta, trimise numai de cât trupe auxiliare întru apărarea Orşovei. Dar abia o parte a fost ajuns aici, când iată că 4—5000 de spahii năvălesc la 8 Martie pe la 3 oare după ameazi asupra cetăţii. Miseroni, neştiind cât de mari le sunt forţele, le iese înainte numai cu 340 călăreţi. Lupta fu scurtă, dar sângeroasă. Miseroni este ucis dimpreună cu cea mai mare parte a cavaleriei sale. Ca fulgerul se repeḑiră apoi spahii asupra Palancei şi o iau din mânile batalionului aşeḑat întru apărarea ei.

Cuprinderea Mediei la 26 Maiu.

Căderea Orşovei le deschise Turcilor calea către Media, în ale cărei fortificaţiuni âncă neterminate se afla colonelul Picolomini cu 1200 Austrieci. Picolomini respinse 3 asalturi înverşunate, dar veḑêndu-se (în 26-lea) atăcat de 6000 Turci şi din dărăpt, el trebuí să capituleze. Dându-i-se voie a se retrage cu toate onorurile militare a fost petrecut de Turci până la Caransebeş.

Dela Media se răspândiră oardele turceşti, ca potopul, asupra Almăjului şi d'aci asupra câmpiei. Venerabilul protopresbiter *Nicolae Stoica de Haţeg*[1]) descrie această invasiune în chipul următor: „Omir paşa în fortul Mehadiei s'a aşeḑat Domn; . . . oamenii din Almăj (Stoica scrie Halmăj) veniţi cu poclon, paşa pe viaţă le-au poruncit, ca ei în haia ţară către Oraviţa, nici să meargă, nici cuvênt de venirea Turcilor să le dea, că altfel toate satele Almăjului cu oamenii vor peri, şi le-au

[1]) *Nicolae Stoica de Haţeg*, născut în Media la *1751*, a scris o cronică românească, care din bunătatea unui strănepot al seu, a Dlui Isaia Stoica de Haţeg a ajuns în mânile mele. Cronica aceasta espune, după Griselini, faptele petrecute pe pământul Banatului timişan, deci am puté să-l numim cronicariul Banatului. Întêmplările celui din urmă resboiu turcesc (1788—1790) le-a vḑut cu ochii, însoţind, în calitate de preot militar, un batalion al reg. conf. valaho-iliric pretutindenea în escursiunile sale. Stilul e avêntat, limbagiul românesc, tablourile sunt vii şi numirile locale corecte, fiind-că o mare parte a terenului, ca fiu al poporului, îl cunoşte din juneţa sa. Evenimentele resboiului 1736—1739 le narează după cum le-a auḑit din gura cutărui moşneag demn de creḑêmênt. Cronica a terminat-o la 1827, când era de 76 ani. A scris un tractat în limba germână despre Băile Herculane; a mai vorbit sêrbesce şi latinesce; cea din urmă limbă a învĕţat-o în Timişoara.

spus, că în cutare ḑi la toată casa pâine sau mălae, azime, coleașă gata să fie și Turcilor trecători prin Almăj dărabe în mână să le dea, carii așa au și făcut, și oastea turcească peste Cârjie și Stancilova la Potoc, Socolari coborând, foc, sabie au pus; aceasta s'a întâmplat în sĕrbătorile Rusaliilor, când erau acolo în sate jocuri, danse, oameni, feciori, muieri, fete mari la joc adunați; tiranii de turci cu caii după dealuri satele veḑênd în fugă au alergat, o ceată pe un sat, alta pe altu dela Socolari, Răcăjdia, Ciuchiciu, Iertof, Vrăniuț, Iladia, Oraviṭa, Broșteni, păn și la Vărădia peste Căraș au trecut; oameni, feciori, junelași, neveste, fete mari și mici chitite, cete mari turme au luat. La 3 ḑile cei-ce s'au întors ciopoare robii prin Almăj la Mehadia la pașa i-au adus și împărțindu-i acas i-au trimis; Turcii copii (prunci mici) în disagi mari, câte 4 băgați, pre cai i-au adus. Cu aceasta Turcii sau aceea pașă își resplăti patimile, care acelea sate, oamenii lor, *în valea rea* anu 1717 Turcilor făcuse. Turcii unii cu robi s'au dus, iară alții verbăluia seimeni nu numai pre Căraș, ci dela Sebeș, Logoj, Chizătău și Belinț; Ciacova, mănăstirea Sâmgiorgiului, Denta, ardea și robea, dar și voluntiri (seimeni) cu simbrie aduna".

Pe lângă jaful și prada obicinuită Turcii adunau și înarmau cete de Români ca eventual să le folosească în contra Neamțului.

Asediarea cetății Orșova nouă (Ada-Kaleh).

În decursul acestor invasiuni sosì seraskierul Mehemed pașa cu oaste numĕroasă la Ada-Kaleh. În cetate erau 2000, iar în fortul Elisabeta numai 240 Austrieci; un numĕr de tot nesuficient, ca să țină pe d'asupra și șanțurile ridicate la vama podului, de pe țĕrmul stâng al Dunării. Pe lânga toate neajunsurile colonelul Cörrenberg era decis a se lupta pănă la cea din urmă picătură de sânge. Un atac al Turcilor asupra fortului Elisabeta (27 Maiu) l-a respins maiorul Stein cu vitejie, proviant era în abundanță, deci nu era lipsă a se gândì la o capitulare rușinoasă. Nici blocarea formală a cetății prin trupele lui Hadji Mohamed, care după reîntoarcerea sa dela Media se postase pe țermul stâng al Dunării, nici focul îngrozitor al artileriei turcesci, n'a fost în stare să înspăimânteze pe cei asediați și să-i clătine în propusele lor. Ei erau de credință, că în curând le vor venì tovarășii lor de arme întru ajutor.

Dar pe când Turcii năvăliseră asupra Banatului oastea imperială era âncă în formațiune. Concentrările decurgeau atât de greoiu, încât corpul dela Belgrad, care pela mijlocul lui Maiu trebuia să ajungă la Caransebeș, abia pe la începutul lui Iunie devenì capabil de oare-care acțiune.

Acum însă era prea târḑiu, căci locuitorii Banatului, amărîți pănă în suflet de faptele pĕcătoase ale organelor de guvernare, iar acum, în urma letargiei armatei imperiale, fiind copleșiți de un dușman feros, — preferiră a se supune Turcilor și a se lupta pentru conservarea proprie,

Iată relațiunea guvernatorului Neipperg despre starea de atunci a Banatului: cea mai mare parte a locuitorilor au declarat rebeliunea pe față și ridicând detașemintele și posturile militare mai mici au întrerupt legătura trupelor imperiale cu Orșova. Ei jăfuesc și comit tăciunării diferite, și pe lângă toate aceste calamități s'au lățit prin trupele ardelenești într'un mod îngrozitoriu asupra Banatului.

Această relațiune a lui Neipperg constată neîndoielnic esistința unei *revoalte a Românilor din Banatul timișan*, — ḑic a Românilor, — pentru-că cea mai mare parte a coloniștilor germâni aflară de bine s'o iee la sănătoasa și să părăsească ținuturile, în cari învasionaseră Turcii.[1])

Istoriografii germâni și maghiari, vorbind despre această revoltă, ne-o presintă în felul lor.

Doară și *Iancu*, idolul neamului nostru, după a lor părere n'a fost mai mult decât un „haramia vezér"; pentru-ce Bănățenii acelor timpuri, cari se luptau pentru vatra strămbună, să nu fie bande de tâlhari și de tăciunari, poftitoare de jaf și pradă?

Regretăm din suflet lipsa datelor referitoare la mișcările Românilor. Rapoartele oficioase au fost arse și numai un singur „ḑiuariu", fără indicarea mai de aproape a nexului causal, ne arată locurile asupra cărora această revoaltă era respândită. Cetele Românilor resculați se țineau în călcâiul ostășimei imperiale și prin hărțuieli și scaramușii se nisuiau să-i strice.

Corpul din Belgrad ajunse în sfîrșit în 19. Iunie la Șag. La Logojel se efeptui împreunarea cu corpul lui Neipperg, iar la Caransebeș sosi corpul transilvănean. Pe vastul platou de lângă *Slatina*, numit „Câmpul fomii" se adunară 40.000 ostași. Conducătorul nominal al acestei armate era ginerele împăratului, ducele *Francisc de Lotharingia*, pe când conducerea faptică se incredințase mareșalului campestru contele *Königsegg*, care era responsabil pentru consecințele resboiului. Spre asigurarea Banatului și pentru susținerea comunicațiunei neîntrerupte cu Timișoara s'au fost separat deja în Logojel 3 regimente de cavalerie, cari, sub comanda general-maiorului contele Pállfy, țineau linia Logoj-Caransebeș-Slatina. Această dispositie, anume dislocarea unei puteri atât de considerabile pentru asigurarea comunicațiunei neîntrerupte pe linia Logoj-Slatina, încă e dovadă că Bănatul se afla în ferbere și că Românii erau ostili Neamțului. Și așa și era, căci după mărturisirea lui Iosif Novac,

---

[1]) *Griselini*: Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temesvarer Banats, p. 164: „Aus dem letzten (Banat) floh der grösste Theil der neuen Einwohner, Deutsche sowohl als andere nationen, und keine Sorgfalt vermochte sie aufzuhalten." *Stoica* scrie: „Nemții cei de Mercy în Banat aduși nu numai dela Orșova, Berkwerke, Sasca, Oravița, Potoc, Marcoviște, Biserica albă, Cudriț, Vêrșeț și altele din Banat se duseră, fabrica din Timișoara cu totdeodată căḑù, că maistorii cei aduși, ne avênd proptire, se împrăștiară.

a preotului catolic din Slatina, „la sosirea armatei imperiale satele erau aproape deşarte de locuitori“.

Ḑiua sânților apostoli Petru şi Pavel, adecă 29 Iunie, a fost o ḑi de repaus pentru ostăşime. Cu ocasiunea aceasta aranjà Francisc şi fratele seu Carol o vênătoare, dar se perdură în desimea pădurilor. Aranjătoriul vênătoarei a fost *Petru Vancea*[1]) din Bucoşniţa. Observând dînsul rătăcirea prinţilor s'a dus dimpreună cu alţi tovărăşi ca să-i caute, şi Petru Vancea avú norocul, să-i afle. Acum însă nu putea să-i ducă pe aceeaş cale, fiind-că Turcii înaintaseră într'aceea, iar desimea pădurilor ascundea mulţime de duşmani. Vancea, care din escursiunile sale de spionaj cunoştea toate potecile acestui ţinut, l-a povăţuit la o colină d'asupra Slatinei, de unde se vedea tabera aşeḑată în câmpul fomii.

Bătălia dela Cornea, 4 Iulie; recucerirea Mediei la 9 Iulie.

În 2 Iulie înaintară Austriecii cătră dealul Domaşnei, ciocnindu-se necurmat cu cete turceşti, de cari clocotiau pădurile. Marşul prin cheile Armenişului şi ale Teregovei era anevoios şi cerea multă precauţiune. Greul armatelor turceşti ocupaseră dealurile de lângă Cornea şi din mulţimea corturilor şi a stindardelor se vedea, că puterea lor era considerabilă. Austriecii vĕḑêndu-i se aşeḑară în ordine de bătaie. Aripa stângă ţinea platoul de lângă Cornia, cea dreaptă „Turcii morţi“, iar centrul ridicăturile, cari formează cumpĕna apelor între Timiş şi Bela-Reca. O vale afundă despărţia beligeranţii.

Prinţul de Hildburghausen cunoscù însemnătatea unui deal dela aripa stângă şi cu învoirea lui Wallis aduse aici 5 batalioane infanterie şi artilerie suficientă; la porunca lui Königsegg însă, revocându-se aceste dispoziţiuni, remân întru apărarea acestui punct însemnat numai 100 infanterişti şi tot atâţia dragoni.

Observând Turcii cele petrecute aici năvăliră asupra aripei din stânga. Asaltul fu atât de vehement, încât, pe lângă toate sucursele,

---

[1]) *Petru Vancea* a fost sergent la o companie bănăţană de panduri, iar nu căpitan de haiduci, după cum afirmă unii, ceea-ce se dovedeşte prin 2 pasapoarte din anul 1737, care le-a păstrat fiul seu *Ioan*, maior pensionat în Logoj. Pasapoartele le-au estradat administraţiunea banatică c. r. şi vicecomandantul Banatului, contele Scotti, pe sama lui Petru Vancea şi a celor 12 tovarăşi, cari făceau serviţii de spionaj şi raportau despre mişcările Turcilor din iarna anului 1737 spre 1738. Prin patenta ddto Cornia, în Iulie 1738, a ridicat Francisc pe sergentul Petru Vancea, pentru serviţii avantagioase, prestate de mai multe ori în contra Turcilor, la rangul de sublocotenent al pandurilor din Banatul timişan. Comisiunea aulică pentru Banat dispune prin ordinaţiunea din 28 Aprilie 1754, ca sublocotenentul de panduri Petru Vancea, să fie pentru totdeauna staţionat la Jupalnic (l. Orşova), să contragă sub comanda sa cei 22 plăieşi din districtele Caransebeş şi Orşova, numĕrul lor să-l ridice la 27 şi să-i întrebuinţeze pentru serviţii dealungul graniţei. Prin rescriptul deputaţiunei aulice banato-ilirice din Viena (25 Maiu 1754) l-a denumit împĕrăteasa Maria Terezia de căpitan al plăieşilor. Petru Vancea a reposat la 1776 în Caransebeş, iar fiul seu în Logoj (1843) ca maior pensionat şi nobil unguresc.

Austriecii nu putură să resiste. Încurajaţi de primul succes duşmanii atacă, sparg centrul şi străbat chiar în cuartirul general, unde după vechiul lor obiceiu începură să jăfuiască şi să facă pradă. Generalul Philibert, alergând aici cu un regiment de chirasiri, îi respinse şi puse stavilă succeselor turceşti. Cu mai mult noroc s'a luptat aripa dreaptă condusă de ginerele împĕratului. Austriecii uciseră atâta mulţime de Turci, încât acele locuri d'atunci sunt numite: „*Turcii* morţi". Aripa dreaptă a decis lupta. Turcii fugiră în ruptul capului pe întreaga linie, lăsând în mânile învingătorilor 5 tunuri, proviant şi muniţiunea toată. Bătălia a ţinut dela 1—5 oare după ameadi.

Numĕrul inimicilor nu se poate constata cu siguranţă, dar la tot casul au stat în foc la 15,000, din care 2000 au remas morţi pe câmpul de luptă. Trupele imperiale au avut perderi mai mari decât Turcii, căci numai în jurul castrelor s'au aflat 1200 capete tăiate, 43 oficeri morţi şi 47 răniţi. Din causa numeroaselor perderi şi a unei ploi torenţiale de trei dile au fost Turcii în stare să se retragă neconturbaţi şi să concentreze la Media 20,000 ostaşi.

Ajungênd Austriecii în 9 Iulie la Media înţeleseră, că Turcii s'au retras în ruptul capului spre Orşova. Efectul învingerii dela Cornea a fost pentru ei atât de deprimător, încât nici nu avură cutezanţa să resiste, ba chiar garnisoana Mediei, constătătoare din 2000 ianiceri şi 300 spahii, capitulă în diua aceeaşi.

În 10 şi 11 Iulie, pe când Austriecii tândăleau cu luarea în posesiune a fortificaţiunilor din Media, îi suprinse rapoartele colonelului Cörrenberg, că Turcii au ridicat în pripă asediarea cetăţii Ada-Kaleh şi că au părăsit castrele, lăsând tunurile, muniţiunea şi proviantul în mânile creştinilor.

Königsegg n'a priceput situaţiunea; în loc să arunce repede cavaleria sa în urma inimicilor aduşi în disordine şi să cuprindă Orşova, preferí a-şi întocmi batalioanele, ca să fie cu atât mai sigur de biruinţă.

Într'aceea căpătând Turcii sucurse proaspete se reculeseră de spaima, care le întrase în oase, şi pe când coloanele imperiale înaintau cu gravitate spre Orşova (14 Iulie), le veni ştirea neplăcută, că inimicul a apărut iarăş pe câmpul de luptă. Acţiunea Austriecilor era întârdiată, cu mult prea întârdiată.

Retragerea armatei imperiale cătră Belgrad.

Rapoartele despre biruinţa vulturilor imperiali au stârnit nespusă bucurie în toate păturile popoarelor austriace. Împĕratul a remunerat în abundanţă vitejia ostaşilor sei, garnisoanelor din Media şi din Orşova a acordat soldă îndoită. Bucuria însă n'avu durată lungă, căci mai nainte de ce a fost ajuns curierul[1]) la Viena, armata învingĕtoare era pe cale

[1]) Călĕtoria unui curier dela Orşova la Viena dura p'atunci cel puţin 8 dile.

spre valea Timişului. Lucrul s'a întêmplat astfel: marele vezir Iegen Mohamed, avênd de scop să recucerească Belgradul, năvălise cu 60.000 ostaşi asupra Serbiei. Auḑind de înfrângerile din Banat se întoarse spre Vidin şi d'aci trimise pe Aga ianicerilor în contra trupelor austriece, iar lui însuşi îşi reservà asedierea cetăţii Ada-Kaleh.

Tocmai în momentul, când 59 companii de grenadiri înaintau spre Orşova, iar 7 batalioane de infanterie făceau pregătirile de lipsă să treacă la Ada-Kaleh, 7000 de spahii se aruncară fără veste asupra coloanelor noastre, cari mergeau înainte fără grijă, ca şi când nici nu s'ar fi aflat în stare de resboiu. Ofensiva Turcilor a fost atât de surprinḑătoare şi atacul atât de energic, încât grenadirii nu avură timp să se împreune cu greul armatei, iar batalioanele auxiliare şi oamenii ocupaţi cu transportul tunurilor părăsite de inimici, numai după mari perderi putură să se arunce în şanţuri şi d'acolo să se retragă pe insulă. O panică cumplită cuprinse acum rândurile ostaşilor şi conducătorii îşi perduseră capul cu desăvîrşire.

Königsegg privia încăerarea dela Orşova ca o luptă desperată a cetelor de Turci, cari n'au putut să scape âncă peste Dunăre. Nimenea n'avea cunoscinţă de acţiunea marelui vezir şi chiar Francisc era să devină jertfa orbecării şi neorientării cartirului general. „Marele herţog, — scrie Stoica în cronica sa, — după întâia veste, că s'au dus Turcii, cu generalii stabsoficeri de dimineaţă într'o ḑi dela Media la Orşova au plecat şi cale de un ceas ar fi mers; întâmpinând pe 3 Români, spioni trimişi cătră Ostrov (insula Ada-Kaleh), între carii unul Petru Vancea au fost, carele din pădure jos alergând obercăpitanului seu Tököli şi acesta generariului arată, că trupa dinainte cu oastea turcească ce vine s'au întâlnit şi apărându-se bine înḑerăpt se retrage aşa dar toţi la Mehadia s'au întors". E faptă, că armata împĕrătească nu îndrăzni nici măcar să se opună serios inimicului. Consiliul de rĕsboiu decise retragerea inmediată a trupelor spre valea Timişului. Motive: lipsa de cavalerie şi de furajă şi *dispoziţia duşmănoasă a locuitorilor.*

Greul armatei părăsi (15 Iulie) Media fără pedeci, însă nu aşa arière-garda, care se încăierase cu Turcii. Francisc, fiind încunosciinţat despre această întêmplare, trimise sucurse suficiente. Acum se nasce la rîpele din prejurul Mediei şi înaintea fortificaţiunilor o luptă pe viaţă şi moarte. Turcii cuprind la primul asalt palisadele şi bastioanele din jurul castelului şi apărătorii sunt măcelăriţi; în ḑiua următoare o păţesc Turcii aşa, dar nici ei nu cedează. Trei asalturi ale ianicerilor sunt respinse. Cu iataganul sclipicios în mână dau Turcii, dar fără folos, al patrulea asalt; fiind nevoiţi a se retrage suferă, mai cu seamă în cheia Topleţului, perderi ireparabile. Stoica mărturisesce, că la apărarea fortăreţei s'a distins stegariul Mihail Sorinca cu militari tiseni.

La Media învinse Francisc pentru ultima dată. Friguri grele îl constring a se întoarce la Viena şi a-şi restaura sănătatea zdruncinată. Lui i-a urmat Königsegg dimpreună cu armata, motivând: că din lipsa

subsistenţelor nu poate să meargă înainte, dar nici să stee locului. Rĕmăşiţele armatei, ḑecimate prin marşuri forsate şi prin boale, ajunseră în 28 Iulie la Chevereşul mare, iar în 13 August la Cuvin.

Detaşemintele, cari au însoţit pe Francisc în călĕtorie, au fost în decursul retragerii atăcate de Români în mai multe rânduri, ceea-ce se arată în cele scrise de Stoica şi într'un „ḑiuariu“ păstrat în archivul ministrului de rĕsboiu.

Naraţiunea lui Stoica e atât de interesantă, încât mĕ vĕd îndemnat s'o dau din cuvĕnt în cuvĕnt publicităţii: „Marele herţog „Franţ la această acţie sau bătălie (Media) dela început până la capĕt de faţă au fost, măcar că unii ḑic, că nainte au fost plecat, fiind prins de friguri, şi adevĕrat, că din răceală rea le-au avut, alta fiind că în Beciu împĕratul neputincios, bolnav era, şi în loc de hinteu sau căruţă, din Mehadia cu leagăn pe 4 muscoi (mule sau cătâri) bine şeḑĕnd şi odihnind în sus, au plecat. Doue trupe de cavalerie cu stindarde înainte şi dărăpt, păzitori avĕnd, au fost petrecut, de care înaltă călĕtorie mie în Mehadia şi în Cornia moşi bĕtrâni, că aşa au fost, mi-au povestit. Eşind în dealul Domaşnei s'au înştiinţat: că Turcii de prin pădurile cheii Slatinei lui Florei cu Români caraşoveni, pogoniceni seimeni (volontiri) cu topoare, securi, pădurea mare d'asupra drumului cheii tăindu-o, curmeḑiş peste cale au încâlcit-o, drumul mare de tot l-au încuiat; acum vĕḑu marele herţog planul Turcilor, că armea împĕrătească este închisă, îndată îndărăpt a stat şi husari uşori poruncă scrisă generariului graf Königsegg la armeă că nu poate pasirui cheia, că-i drumul astupat şi pădurile sunt pline de Turci şi de Români armaţi, încă şi cu artilerie foc din păduri în drum jos dau, ca îndată o trupă uşoară de păduri şi artilerie ceva îndată să-i trimită, ca să poată merge la Caransebeş, să nu se întârḑie, — şi aşa viind dela Mehadia artilerie 6 canoane cu muniţion, mulţi zimermani cu militari tiseni şi mureşeni, 1 regiment infanterie, altul cavalerie, ajunseră înainte în cheie întrară; Turcii din păduri cu tunuri şi puşti spăimânta; Românii seimeni cu turbane turceşti în cap, aşa schimonosiţi, nică paşă, ciucă agă, nene baraictăr cu steaguri, cu canoane mici şi mari de cireşi sĕlbateci (pădureţi) nejupuiţi, îngăurite foc vĕrsa; ci deschizêndu-se bateria împĕrătească cătră un fertariu de cheie în lăuntru şi începênd a juca focul prin pădurea mare, Otomanii şi Românii vĕḑênd ce o să fie îndărăpt fuga au dat şi într'alţi munţi au scăpat.... Alţi moşi povestiau, că *Ianăş Bumbăcilă* fusese paşă în pădure, când s'au astupat cheia în drumul Slatinei“.

Din cele espuse vedem: că Românii aveau arme şi tunuri de cireş sĕlbatic, că erau organisaţi în cete militare, cari sub conducerea propriilor căpitani, se luptau pe faţă d'alăturea cu Turcii în contra Nemţilor. Căpitanul unei astfel de cete a fost *Ianăş Bumbăcila* din Teregova, ai cărui descendenţi au ţinut în posesiune un munte timp îndelungat,

care munte după tradiţia familiară l-a căpătat un străbun al lor dela un paşă turcesc.

Cuvintele laconice ale ḑiuarului numit: „Diese Nacht (18 Iuli) ist unterschiedlich von Räubern auf unser Lager geschossen worden“, şi „am 21 Juli früh ist der General-Adjutant Br. Scheroding von Räubern todt geschossen worden“, — arată, că la Teregova şi la Caransebeş, îndrăzniră Românii a se hărţui chiar cu cete din greul armatei lui Königsegg.

Ḑiuariul, întocmai ca şi Griselini [1]) înfăţoşază această rescoală, ca provenită din pofta de jaf a Românilor. „Die Raubgierde gesellte ihnen (adecă Turcilor, cari pustiiseră districtele Panciova şi Vêrşeţ) auch die Walachen zu, die sich für Truppen des Fürsten Rákoczy ausgaben. Der durch sie verursachte Schaden war unendlich grösser, als der, den die Türken selbst anrichteten, indem sie alle Deutsche, die ihnen in die Hände fallen mochten, um geringes Geld in die Sclaverei verkauften. Meistens betraf solchen diejenigen, welche die Gebirge um Orsova und Mehadia, an den Grenzen der eigentlichen Walachei, bewohnten“. Griselini constată, că ura Românilor a fost îndreptată în contra Germanilor, adecă a colonistilor, pe cari, dacă îi prindeau, îi vindeau Turcilor pe sume bagatele. Pentru aceste fapte, într'adevĕr barbare, Românii sunt numiţi tâlhari, tăciunari, popor necredincios şi mai ştie bunul Dumneḑeu cum?

Aflăm însă între străini şi bărbaţi de aceia, cari iau cuvêntul întru apărarea Românilor atât de batjocoriţi. Între acestia se cuvine locul de onoare Br. Engelshofen, pe atunci vice-guvernator al Banatului. Bărbat cu sentimente nobile, îngrijit de soartea supuşilor sei, şi plin de iubire faţă de cei încredinţaţi verotirei sale, arătând într'un raport către consiliul din Viena starea nesănătoasă a Banatului, provenită din mulţimea sarcinilor nesuportabile, din maltratarea locuitorilor şi din abusurile comise de oficianţi la încassarea dărilor, — cerù sanarea reului şi desărcinarea poporului, singurele mijloace, prin cari se poate câştiga iubirea Românilor. Engelshofen raportează următoarele: [1]) „dass man die armen Unterthanen in Panat, ohne sie von den letzten Drangsälen verschnauffen zu lassen, schon wiederumben auff das äusserste drücken und mit unerschwinglichen gaaben Beladen wolle; Euer Kayst. Mayest. allerhöchster Dienst erfordert anjezo mehr als niemahlen, dieses Volck bei guthem Willen zu erhalten, und dadurch die jetzige Graniz desto mehrers zu versichern; Man hat auch umb so weniger ursach, diese Leüth zu Bedrängen, *als sie sich von selbsten,* wie es der Anschluss weiset, *zu so grossen Praestationen erbiethen, die gewiss kein Unterthan in Oesterreich zu entrichten vermöchte.* Das haubt-übel so in dieser Provinz bisshero grassiret, *und*

[1]) Op. cit. p. 171.

[1]) Dr. Szentkláray: op. cit. pp. 154 şi 155.

den fatalen aufstand verursachet hat, entspringet haubtsächlich daher, *dass man in denen Collectis*, wovon doch der Wohl- oder Übelstand eines Landes zum grössten theil abhängt, *ganz keine regul beobachtet*, sondern alles nach der Privat-Willkühr ein — oder anderer Personen, welche die Sach nicht genug tieff eingesehen, oder *wohl gar mit dem Bluth derer unterthanen sich Verdiensten machen wollen*, dirigiret worden".

Raportul lui Engelshofen s'a subșternut consiliului din Viena imediat după terminarea resboiului turcesc (1739). El numesce mișcările înarmate ale Românilor *revoltă* (Aufstand), provocată de sarcini nesuportabile și de vexațiunile funcționarilor străini comise la încassarea dărilor, cari prin *sângele supușilor* (al Românilor) voiau să-și câștige merite (welche... mit dem Blute der Unterthanen sich Verdienste machen wollen). Provocându-se totodată la datorințele, reclamate de oficiul seu, ḍice: ca să se pună stavilă abusurilor de până acum, pentru-că numai astfel se vor asigura marginile monarchiei, dacă poporul bănățan, — care de sine s'a oferit să presteze servicii mai extra-ordinare, de cât ori-care altul dintre popoarele monarchiei, — se va ținé în dispositiune bună. Mărturisirea lui Engelshofen ne este prețioasă. Ca organ al guvernului și ca agreatul curții arată cu obiectivitate causele rescoalei și indică totodată mijloacele potrivite, pentru câștigarea acestui popor viguros, capabil de muncă și de prestațiuni extraordinare.

Capitularea cetății Ada-Kaleh la 14 August; învasiuni în Banat.

După retragerea trupelor imperiale și după căderea Mediei remâne cetatea Ada-Kaleh fără ajutor. Garnisiunea, redusă prin hărțuieli continue la 800 ostași, trebuí în fine să capituleze. Turcii delătură în chipul acesta pedeca din urmă, care îngreuna libera comunicațiune între Vidin și Belgrad, obiectul tuturor nisuințelor și încordărilor turcești.

Dela Orșova, ca și dela Palanca (cucerită la 19 Septemvrie) învasionară Turcii în mai multe rânduri asupra Banatului, ca să facă jaf și pradă. Locuitorii erau nevoiți a se lupta nu numai cu dînșii, ci și cu maroderii germâni și cu detașemintele lui Iosif Rákoczy, fiul cel mai mare a revoluționariului Francisc, care, în lipsa unei aprovisionări regulate erau necesitați să-și câștige prin jaf și pradă cele de lipsă pentru conservarea proprie. În astfel de împrejurări, când toate ajunseră la o completă destrăbălare, în ținuturi unde nu era nici un atom de asigurantă sau ordine, unde dreptatea era pe partea celui mai tare, era prea firesc, că locuitorii a trebuit să sufere cumplit.

Necazurile resboiului sunt de regulă însoțite de multe alte rele. O ciumă cumplită a secerat nenumărate victime, mai cu seamă în comunele Meedica, Pârvova, Lăpușnicel, Iablanița și Crușoveț. Un cutremur

de pământ, prin spaima și groaza ce au băgat în bieții locuitori, amenința cu destrăbălare chiar și legăturile familiare [1]).

Anul 1739.

Dispositiuni pentru continuarea resboiului.

Königsegg a fost ridicat din postul seu și conducerea resboiului s'a pus în mânile lui Francisc de Lotharingia. Dicându-se, că n'ar fi consult, ca ginerele împăratului să-și pericliteze viața în niște ținuturi, în cari peste iarnă a grasat ciuma și alte boale contagioase, s'a otărît, ca mareșalul campestru, contele Wallis, cu dreptul de liberă dispositiune, să-i fie ca „ad latus“ întru ajutor.

În vîrtutea planului de resbel aveau a se concentra 54.000 combatanți la Futak lângă Panciova, corpul bănățan, sub comanda contelui Neipperg, la Arad, iar în fruntea corpului transilvănean remâne și mai departe principele Lobkovitz.

Masacrarea Românilor [2]).

Atacurile curajioase ale Românilor asupra maroderilor și asupra trupelor, cari cutreierau Banatul fără cap și fără țintă, a contribuit în mare parte la desastrul și înfrângerea Austriecilor, fiind în de obște cunoscut: că în timpuri de resboaie inimicii din lăuntru sunt mai primejdioși, decât cei din afară. S'a arătat, că Românii s'au luptat d'alăturea cu Turcii în contra imperialilor, ba ce e mai mult, Nemților le-a fost cunoscut, că Românii s'au fost înrolat chiar sub stindardele dușmanilor [3]). Deci Nemții aveau destule motive, să fie nemulțămiți cu ținuta Românilor. Goana înverșunată pornită din doue părți asupra-le, arată că n'aveau de scop numai nimicirea satelor, ci chiar stirpirea neamului românesc.

La ordin mai înalt plecară în 14 Ianuarie 1739 din Timișoara sub conducerea colonelului locotenent Nisemeuschel 1600 infanteriști, 1200 cavaleriști și 70 voluntari miliție rasciană spre Caransebeș, ca aici să se împreune cu generalul *Lentulus*, care concentrase la Gradiște 1000 cavaleriști germâni și 300 călăreți miliție națională ardelenească. Scopul acestor espedițiuni era pedepsirea esemplară a Românilor rebeli, nimicirea proviantului și a tuturor mijloacelor de alimentare, ca să le înădușască pofta de a se dușmăni cu oastea împărătească. Timpul a fost

---

[1]) Din manuscriptul lui C. Schwab: „Geschichte des Romanen Banater Grenz-Regiment Nr. 13“.

[2]) După „diuariul amintit“ decopiat în archivul ministrului de rĕsboiu.

[3]) Intr'o relațiune din Orșova la pag. 71 a diarului se dice: Vor 25 Tagen sind von Orsova 10 Türken, genannt Ciohordar, nach Iasenova abgegangen und von denen dort umliegenden Dörfern 2,100 Walachen Malkontents angeworben, welche nach Orsova gebracht und der dasige Comandant hat sie in die Compagnien eingetheilt und ihnen Hauptleute und auch andere Officiere vorgelegt, und dann er gedachten Malkontents jedweden einen albanesen Rappen gegeben ... wie auch denjenigen, welche kein Gewehr gehabt, mit solchen versehen.

bine ales; roatele de Români erau împrăștiate, voinicii aruncaseră armele la o parte, căci nimenea nu s'a gândit, în timp de iarnă, la continuarea ostilităților.

Din motiv, că locuitorii din comunele *Marga* și *Mĕrul* au tras cu foc asupra patrulelor împĕrătești, comunele acestea au fost la 16 Ianuarie de către seară scăldate în sânge. 50 țĕrani sunt aici uciși, iar satele dimpreună cu mijloacele de subsistență sunt prefăcute în cenușe (bis 50 Bauern niedergemacht, die Orter nebst Subsistenz in die Asche gelegt).

În 17 înaintează Lentulus până la Ohaba-bistra pârjolind satele Crâcima, Mal, Cireșa, Bistra și Ohaba și omorînd locuitorii după esemplul de mai nainte. D'aci plecară mâne-ți (18 Ianuarie) călare 200 Germâni și tot atâta miliție transilvăneană spre Caransebeș, unde, „lotrii și tâlharii“ credĕndu-se în siguranță, se adunaseră în mare numĕr la târgul de sĕptĕmână. Ostășimea imperială, întimpinând aici resistință, ucise până la 300 de „scelerați“, 2 ianiceri și puse mâna pe o turmă de oi, care avea să fie trimisă Turcilor.

Cronica lui Stoica ne descrie măcelul dela Caransebeș în următorul chip: „Urîta faptă a Românilor, seimeni turcești, dela Logoj până la Slatina, Cărășoveni, Pogoniceni cu Teregovenii, ce au ajutat Turcilor în anul 1738 să astupe drumul cheii Teregovii, ca oastea împĕrătească în Mehadia s'o închidă și alți lotri Curuți d'alui Rákoczy, ce erau pe apa Bistra, în Chizăteu și în alte sate, jucau-cântau: Ține Doamne tot așa, nici cu Turcu, nici cu Neamțu,[1]) — care așa s'a resplătit: în Noemvrie 1738,[2]) Joia în Caransebeș ți de târg, pe poruncă regimentele de raitĕri husari plecând, pre ameați Caransebeșul cu târgul seu de toate părțile făr' de veste lovind oameni, femei, copii, fete, preoți, negustori, în biserica românească și nemțască, ce la Franciscani scăpase, cu ei împreună ascuțitului sabiei și a puștelor jertfă s'au dat, biserici și case focul le-au mistuit, d'aci regimentele au apucat către Carașov, așa au lucrat și încoaci până în Slatina au tăiat și au ars, să se pomenească. [3])

Din Caransebeș a trimis Lentulus ostășimea prin comunele vecine, ca să recuireze furajă și de cele trebuincioase pentru armată. Esecuțiunile nu s'au efeptuit fără vărsare de sânge. Așa d. e. militarii trimiși la *Bănia*[4]) numai după o luptă grea au fost în stare să-și îndeplinească misiunea.

---

[1]) Se vede că cetele de Români se băteau, când cu Turcii, când cu Nemții.

[2]) Stoica a culeș multe din datele referitoare la acest rĕsboiu din gura bĕtrânilor. E cunoscut, că poporul nu leagă evenimentele de ani, ci de alte împrejurări accidentale; în casul de față anul și luna sunt greșite, dar târgul de septemână dintr'o Joie, consună cu comunicatele ținarului.

[3]) După arătarea „țiuariului“ a fost, la sosirea regimentelor timișorene, esecuțiunea asupra Caransebeșului deja îndeplinită.

[4]) In jurul Caransebeșului nu există nici un sat cu numele *Bănia*, dar cunoaștem o comună cu acelaș nume în valea Almăjului; ceea-ce a dus pe Pesty Frigyes în eroare și l-a făcut să creadă (A szörényi Bánság v. I. p. 150), că recuisițiunile militare s'au estins și

În 22-lea se împreună la Caransebeș ostășimea din Timișoara cu cea ardelenească. Un detașemênt de miliție e de nou trimis asupra Băniei, care de astădată. uciḑênd la 20 de „lotri“, respinse „rebelii“ din întăriturile lor. Și coloanele timișane distruseră prin sabie și prin foc cuiburile resvrătitorilor și uciseră pe cei-ce li s'au opus în a lor cale. Au fost uciși prin sate și prin păduri 215 țerani, mai mulți au fost prinși și escortați la Timișoara.

„Rebelii și lotrii“, adunându-se într'aceea în cete mĕrunte, stricară podurile, săpară șanțuri și se încungiurară cu întărituri, din cari numai după lupte sângeroase au fost alungați. Așa s'a întêmplat la Slatina (23 Ianuarie), unde Românii din culmea dealurilor ḑiceau ostașilor: „să se care din țara lor, că dînșii nu se vor supune“. 400 de călăreți germâni, 6—700 de infanteriști și cavaleriști rasciani se luptară aici în contra rebelilor, pe cari numai după multă vĕrsare de sânge îi alungară din poziția, în care s'au fost întărit. Între morți s'a aflat și primarul satului. După terminarea luptei căḑură soldații asupra satului și-l nimiciră dimpreună cu mijloacele de subsistință. În asemenea chip s'a purces cu satele *Goleț, Petroșnița, Bolvașnița* și *Borlova*, pentru-că toate erau cuiburi notorice de lotri. În toate satele acestea s'au aflat cuantități enorme de furajă, dar toate, câte s'au aflat, au fost prefăcute în cenușe.

Din Caransebeș a plecat Nisemeuschel cu 1500 ostași preste *Ticfani* la *Vêrșeț* și *Moldova*, avênd îndrumarea să purceadă față de locuitori cu asemenea rigoare și numai atunci să dee pardon, când locuitorii se predau fără resistență și dau chizeșie. La tot casul însă mijloacele de subsistință sunt a se nimici.

Trupele ardelenești și Lentulus luară calea către Tincova, iar cele bănățene spre Gavojdia. În 26-lea căḑu *Syocz* adecă *Jdioara*, care comună era considerată ca cuibul principal al „tâlharilor“, după ce călăii își potoliră setea în sângele locuitorilor și pârjoliră satul, plecară cu asemenea esecuțiuni asupra *Criciovei*. D'aici se puseră trupele în mișcare către valea Begeiului, o parte ocupă *Costeiul*, cealaltă satele Boldur și Ohaba.

Cruḑimi neauḑite s'au comis în *Luncă*[1]) pentru-că aici se țineau „tâlharii cei mai vestiți“ și pentru-că, numai prin încordarea tuturor

asupra Almăjului. Dela Caransebeș la Bănia Almăjului sunt circa 86 km. Detașemintele miliției naționale n'aveau lipsă să facă excursiuni de furajare în locuri atât de îndepărtate, mai cu seamă, când satele dinprejurul Caransebeșului le oferiau prospecte spre asemenea scopuri, și când Turcii din Media ușor puteau să le taie comunicațiunea cu ai lor. În otarul Bolvașniței, comună situată în cercul pretorial al Caransebeșului, există un ținut cu numele „*Bănî*“. Ruinele zidurilor, gropile, mușunoaiele și tradiția locuitorilor, care vorbește de esistența unui sat dispărut, atestează că aici sau la *Cârpa* avem să căutăm comuna Bănia, unde a fost acel cuib de voinici, pe care călăii lui Lentulus numai după lupte repetite au fost în stare să-i strivească.

[1]) Fiind în „ḑiuariu“ cea mai mare parte a numelor comunelor schimonosită, am fost la început de credință, că e vorba de *Luncani*, o comună dela marginea resăriteană a Cărașului, înfundată într'o vale încungiurată de codri. Din cele espuse însă câștigasem

forțelor disponibile au fost în stare să cuprindă acest ținut. După delăturarea baricadelor de copaci, cu cari se încungiuraseră „rebelii și lotrii", plecară din Logoj în 28 Ianuarie trei colone spre Luncă. Prima a condus-o locotenent-colonelul Madocza către moara românească din *Budinți* [1]), a doua a plecat spre Ohaba (Ohaba Jabăr), iar a treia a condus-o maiorul husarilor Károlyi pe drumul ce duce d'asupra morei împărătești. Deși „tâlharii și rebelii" au fost dispărut la apropierea coloanelor, totuș, fiind-că afară de niște obiecte de ale Nemților, ostășimea n'a aflat pradă, s'au pustiit satele și au fost uciși prin păduri la 200 bărbați și femei. O parte a provisiunilor au fost nimicite în ziua aceea și în cea următoare, iar ceealaltă s'a folosit pentru alimentarea ostășimei. Cu ocasiunea execuțiunei din 29-lea s'au aflat la moara împărătească corespondința referitoare la această revoaltă, și între alte multe victime a căzut jertfă și preotul din Topolovăț, constatându-se, că a fost partisan al „architâlharului *Nicolcea*". Regretăm, că nu cunoascem mai deaproape referințele numitului Nicolcea, care, ca și Bumbăcilă din Teregova, a avut la tot casul oareș-care rol de conducător în revoalta Românilor bănățeni.

În aceeaș zi au fost cuprins satul *Desch*, un cuib notoric de lotromani, pururea dușmănoși și renitenți față de Nemți; 60 de locuitori sunt aici uciși și satul a fost prefăcut în cenușă. Tot astfel s'a întâmplat la *Balinți*.

În 30-lea trimise Lentulus miliția ardelenească către Făget, că să se pedepsească mai multe sate după esemplul staverit la Desch. Cu ocasiunea aceasta au fost scăldate în sânge comunele: *Hanzești*, *Drinova și Uzești*. Satul din urmă a fost pedepsit atât de cumplit, încât d'atunci Uzeștii dispar de pe suprafața pământului.

Se raportează în fine, că espediținea trimisă către Moldova, luând steag dela „rebeli", a purces cu aceeaș asprime. Victime nenumerate și sate arse arătau calea bătută de călării lui Nisemeuschel. Mâna sa brutală o simțiră acum chiar și locuitorii Almăjului.

---

convingerea, că Nemții, de frica vr'unei catastrofe evitând cu precauțiune strîmtorile, s'au restrins în esecuțiunea lor numai asupra acelor comune, cari sunt situate dealungul drumurilor frecuentate, adecă dicând la înțeles: „unde ci se simțau la largul lor"! După Pesty (Krassó vármegye története, v. II part. I. p. 412) e a se înțelege sub *„Lunca Logojului"* teritoriul pe care zac comunele: Silha, Coșteiu, Belinț, Boldur, Jabăr, Sârbova, Sinersig, Racovița, Căpăt, Hitiaș și Dragșina; iar sub *„Lunca Lipovei"* teritoriul comunelor Recaș, Bazoș, Bucovăț, Topolovăț, Ictar, Șușanovăț, Balinț, Fadimac, Nevrincea, Gruiu, Babșa și Târgoviște.

Arătându-se în „diuariu", că espediținea a pornit din Logoj, teatrul crudimilor nu poate fi altul decât „Lunca Logojului".

[1]) *Budinați* (Bwdinach se scrie în chrisoave), sat situat în districtul Logojului, l-a donat regele Ioan Zápolya (1535) nobilului Ioan Peica din Caransebeș. Budinați, verosimil Budințiî, din chestiune au dispărut.

Paginile crunte ale „diuariului“ se încheie la 14 Februarie, cu nimicirea totală a unui detaşement, trimis de Lentulus asupra Vêrşeţului. 1000 de „rebeli“ atăcară aproape de Vêrşeţ ostăşimea împĕrătească şi tăindu-i retragerea, husarii au scăpat până la 10, iar voluntarii au perit cu toţii; numai un singur corporal şi 10 feciori s'au întors teafări.

Din notiţele acestui „diuariu“ se constată, că revolta Românilor era estinsă asupra Căraş-Severinului de astădi, ba şi asupra unor porţiuni considerabile ale Comitatului Timiş. Se poate dice, că chiar porţile capitalei Banatului au fost zguduite de ţipetele de resbunare ale unui popor nemulţămit. Revoalta fu înecată în sânge. Cavaleria împĕrătească, aruncându-se în mod mişelesc asupra Românilor, bătu într'o lună de dile drumurile dela Poarta de fer ardelenească până la Dunăre şi dela Timişoara până la Slatina, prefăcù în cenuşă o mare parte a satelor, ucise fruntaşii şi pe cei mai voinici ai satelor, lăsând în timp de iarnă bĕtrâni neputincioşi, mame, soţii şi prunci minoreni fără căpătâiu, pradă foamei şi gerului cumplit. Se pare, că s'a lucrat sistematic la stirpirea neamului românesc, care întru legitima sa apărare ridicase arma în contra asupritorilor.

Suferinţele şi necazurile Românilor ni-le arată chinezii satelor adunaţi în Cornia pentru conscrierea populaţiunei (1741). „Domnii din Timişoara între altele au dis Knejilor. de ce voi sântului steag cu cruce n'aţi fost credincioşi, iară steagului fără cruce v'aţi închinat? Knejii au respuns: *steagurile cu sânta cruce trei ani toate bucatele şi verdeţurile câmpului nostru ni le-au mâncat, şi grea foamete am răbdat, în păduri coajă de cer am mâncat*, iară viind steag fără cruce, adunând satele le-au împărţit bucate şi seimeni cu simbrie, care au voit s'au pus“ — ceea-ce se tălmăceşte: Nemţii, ca prietini, au răpit avutul Românului, iar păgânul i-a alinat suferinţele şi nu l-a lăsat să leşine de foame.

Decursul resboiului şi lupta dela Groczka, în 22 Iulie.

Wallis îşi concentrase puterile sale la Futak; auqind că marele vezir Hadji Massade Mohamed paşa e deja în Nissa şi că are de cuget cu 100.000 Turci să atace Belgradul, dete ordin lui Neipperg să-i vină într'ajutor. Trecênd la Semlin peste Sava ocupă circumvalaţiunile din jurul Belgradului şi abia după 10 dile îşi puse tabera în mişcare. Într'aceea avantgarda marelui vezir ajunse la Groczka. În 22 Iulie se încinse aci o luptă sângeroasă, care a durat 12 ore. Austriecii suferind perderi enorme[1]) au trebuit să retireze în diua următoare cătră Belgrad. Retragerea trupelor peste Dunăre, întêmplată la 26-lea a determinat soartea resboiului şi a capitalei sêrbeşti. Nici chiar învingerea dela Panciova (30 Iulie) asupra unui corp de armată turcesc n'a schimbat întru nimic situaţiunea fatală. În 1 Septemvrie scrise plenipotenţiatul Austriei conţele

[1]) Au perit 10 generali, 346 oficeri şi 5500 ostaşi.

Neipperg: „pacea s'a încheiat și s'a subscris, prin urmare dușmăniile înceată și tragerea cu foc se oprește.“

Deși acțiunile hotărîtoare nu s'au petrecut în Banat, totuși câmpiile sale și de astădată au fost călcate de inimici. Deja la începutul lui Iunie se iviră la Caransebeș 5000 Turci, cari în 16-lea se retraseră spre Domașnea, unde sosi multă cavalerie și alte ajutoare. Considerând că la Media se aflau 5—6000 Turci înarmați, forțele seraskierului, concentrate între Teregova și Media, ajungeau la 20,000 combatanți.[1]) Pentru alimentarea regulată a oștirilor făcuseră 7000 cuptoare de pâne și steagurile de călăreți, care învasionaseră până la Sacoș, n'au comis escese și plătiau în bani cele de lipsă pentru alimentare.

O alta ceată de mai multe mii de Turci înaintă până la Belinț și îndemnând locuitorii satelor din jurul Timișoarei a se supune sultanului și să-i plătească tribut, încă s'au purtat cinstit și s'au alimentat cu pâne trimisă dela Orșova. În epistoalele trimise Chinezilor ziceau apriat: că resboiul îl poartă în contra Germânilor, iar nici decum în a locuitorilor.

Ostășimea împărătească nu îndrăzni să iase din Timișoara; numai 2 companii de grenadiri fortificându-se la poarta de fer aveau să se opună unei eventuale invasiuni în Transilvania.

Atâta e tot ce s'a petrecut în Bănat în decursul anului 1739.

Reasumare. În istoria universală n'aflăm esemple, cari s'ar puté asemăna cu decursul acestui resboiu. Trei armate puternice au fost în 3 ani consumate. Întâia fú nimicită fără ca să se fie ciocnit serios cu inimicul, a doua devení impotentă pe lângă toate, că a reportat mai multe victorii strălucite asupra dușmanilor; iar a treia devení incapabilă după o singură luptă nedecisă, ba chiar după ce odată învinse asupra contrarului.[2]) Mai adaug că subcomandanții ostășimei austriece au fost mai destoinici în esecutarea Românilor, decât în arta resboiului și înfruntarea inimicilor creștinătății.

Pacea dela Belgrad.

Fără păreche și adânc umilitoare se poate numi pacea dela Belgrad, încheiată la 1 Septembre 1739, în urma căreia Austria perdú Oltenia, Serbia și cetatea Ada-Kaleh cu fortul Elisaveta. Banatul remase și mai departe în posesiunea împăratului. S'a stipulat mai departe, ca fortificațiunile din Media și cetățile d'alungul Dunării și Savei să se spargă și să nu se zidească nici odată, iar într'un punct special se lasă Turcilor mână liberă, să cuprindă Orșova veche și comunele Bârza, Topleț, Coramnic, Tufări, Jupalnic și Băile Herculane, dacă în timp de un an vor puté să abată cursul rîului Cerna așa, ca apele sale să se scurgă

[1]) Pesty: A szörényi Bánság. v. I. p. 152.

[2]) Mittheilungen aus dem k. k. Kriegs-Archiv.

pela Dălboca [1]) în Dunăre. [2]) Ingineri francezi îndepliniră această operă. Preste boalte, curcubee, apaducte inalte și prin dealuri tăiate s'a săpat canalul într'o lungime de 3 miluri. Ḑiua, în care apele Cernei se vărsară la Dălboca în Dunăre, s'a serbătorit la Ṭărigrad cu rugăciuni și cu salve de tunuri. [3]) Dar bucuria Turcilor n'avu durată lungă, căci undele turbate ale Cernei resfățate sparseră iegazurile și își căutară vechia lor matcă.

Ruinele acestui canal se vĕd pe alocurea chiar și astădi; ele ne presintă o priveliște imposantă lângă podul Topleṭului la „piatra lui Iorgovan", care își reoglindă fața-i încreṭită în undele zimbitoare ale Cernei în veci murmurătoare:

„apa trece, petrile remân".

Caransebeș, în luna lui August 1900.

ÂNCĂ ODATĂ LA „PETIṬIA CU PRICINA" A LUI AVRAM IANCU.

După analogia axiomei juridice „actori incumbit proba" n'așĭ fi dator, ca eu să dovedesc că, subscrierea numelui lui Avram Iancu e falsă, ci datori ar fi fost cei ce în „Familia" Nr. 35 a. c. de repeṭite-ori au afirmat că, subscrierea e autentică, să-și dovedească afirmarea, după-ce eu, basat pe mărturisirea unui martor clasic, ce o am în scris și pe alte motive înșirate, am contestat autenticitatea subscrierei; considerând însă că, tinerul domn Alexandru Ciura, care, ca un zelos fiiu al acelor munți a purces cu bună credință, dar mai ales că sunt 4 luni d'atunci, și iată că afară de mine nici de astă-dată nime n'a sărit întru apĕrarea lui Iancu; ca să pun capet acestui incident neplăcut, și ca să se facă lumină deplină, voiu înșira doveḑile, cari ne vor convinge că, subscrierea din „petiṭia cu pricina" nu e făcută de mâna lui Iancu.

Mai âuṭâiu am trimis subscrierea „fac-simile" din „Familia" Nr. 47 domnului W. Krafft, care a fost un lung șir de ani espert jurat, pe lângă Tribunalul din Sibiiu, cu rugarea ca s'o asemene cu subscrierea autentică a lui Avram Iancu din suplica dînsului adresată M. S. Împĕratului în 24 Martie 1867. Suplică ce se păstrează la Asociaṭiune.

Iată respunsul domnului W. Krafft:

Hermannstadt, 8 December 1900.

„Wohlgeboren Herrn Gerichtsrath ***Siulutiu*** *hier.*

Die mir vorgelegten Namenszüge des Avram Iancu

1. Facsimile abgedruckt in „Familia" Nr. 47 ex 1900.

---

[1]) Dălboca e numele unei văi, situate între Orșova și Joselniṭa.

[2]) Griselini: o. c. p. 174.

[3]) Din manuscriptul lui Schwab.

2. Gesuch des Avram Iancu vom 24 März 1867 sind so verschieden von einander, dass das Facsimile als falsch erklärt werden muss, wenn die Unterschrift auf dem Gesuch als echt angenommen wird.

W. Krafft Buchdrucker
und gewesener Sachverständiger beim k. Gerichtshof für Vergleichung von Schriften".

M'am adresat cătră fostul Tribun Mihail Andreica în Câmpeni, un cunoscut din copilărie al lui Avram Iancu. Dînsul 'mi răspunde în 9 l. c. între altele:

„Subscrierea publicată în „Familia" nu e a lui Avram Iancu, deşi e binişor imitată. Eu cunosc bine subscrierea lui Avram Iancu; am asĕmĕnat subscrierea din „Familia" cu aceea de pe decretul ce-l am dela Avram Iancu. Cu linişte sufletească declar subscrierea din „Familia" de falsă".

Am asĕmĕnat împreună cu dl Silvestru Moldovan toate subscrierile lui Avram Iancu, aflătoare la Asociaţiune. Iată resultatul:

„Subscrisul, împreună cu domnul Iosif Sterca Şuluţu, am esaminat şi asĕmĕnat subscrierea lui Avram Iancu (fac-simile) din „Familia" Nr. 47 a. c. cu cinci (5) subscrieri ale dînsului, cari se găsesc pe cuietanţiile lucrătorilor ocupaţi cu facerea tunurilor de lemn etc. din a. 1848 şi 1849; apoi cu o scrisoare a lui Avram Iancu, adresată în limba germână, unui general austriac, în 24 Aprilie 1849 şi constat că „fac-simile" nu este identic cu nici una din aceste subscrieri.

Observ că: în toate aceste subscrieri litera „c" e scrisă cu circumflecs „ĉ" ceea-ce în „fac-simile" lipsesce; apoi manu-propria, ce este foarte carecteristic la ori şi cine. la toate subscrierile este una şi aceeaşi, dar absolut deosebită şi străină de manu-propria din „fac-simile".

Pe basa celor espuse, eu, care am depus spre păstrare la Asociaţiune acele documente; ca unul care cunosc bine subscrierea lui Avram Iancu, declar subscrierea reprodusă prin „fac-simile" de o imitaţiune, prin urmare de un falsificat.

Sibiiu, în 16 Decembre 1900.

Silvestru Moldovan".

Din parte-mi mai adaug că, la asemĕnarea unei subscrieri fire-ar aceea ori-cât de reuşită, trebue să fii foarte precaut. Am avut un cas în pracsa mea judecătorească, unde imitaţia a fost atât de perfectă, încât însuşi respectivul, a cărui subscriere s'a imitat, n'a fost în stare să deosebească cea adevĕrată de cea falsă. A scăpat de urmări numai atunci după-ce a dovedit prin alibi, imposibilitatea fisică, anume că: în timpul subscrierei a absentat nu numai din localitate, dar a absentat chiar din ţeară.

Un alt cas s'a petrecut aici în Sibiiu, când un tată a fost condamnat la solvirea unei sume, pe basa unui cambiu falsificat de fiul seu. Mai târdiu pĕcătosul a recunoscut că dînsul a falsificat subscrierea; judecătorul însă n'a

vrut să-i creadă; atunci falsificătorul în presența judelui i-a imitat subscrierea atât de perfect, încât însuși judele n'a fost în stare să deosebească care e subscrierea cea falsă.

D. U. S. ***Șuluțiu.***

Cred că dovedile produse, cari se vor păstra la Asociațiune, sunt de ajuns, pentru de a împedeca ori ce abus din partea oamenilor fanatici, asupra cărora numele lui Avram Iancu face impresiunea, ce o produce coloarea roșie asupra bivolului.

Dar abstrăgênd dela aceasta, motivele psichologice înaintea unui om, care aprofundează și face studiu din viața aceluia, despre care are să-și dea verdictul, cumpănesc mai mult ca ori-ce alte dovedi.

Ne spune Barițiu în „Transilvania“ Nr. 21 și 22 din a. 1872 că Iancu după ce a fost escortat din Alba-Iulia la Sibiiu, într'una din dile, însoțit de Ilie Macelar, unde era internat, la provocarea guvernului s'a presentat în biroul baronului Haidte, colonel și cap al cancelariei presidiale. Când Haidte i-a propus lui Iancu ca să primească o funcțiune, bine salarisată, în Viena ori în Sibiiu, Iancu s'a tulburat și într'atâta s'a alterat, încât la moment a început a aiura. *Primele semne de alterarea minții.*

La auḍul acelei propuneri, sigur, că înaintea ochilor sufletesci ai lui Iancu s'au înfățoșat cei patru-ḍeci de mii Români căḍuți jertfă furiei acelui rĕsboiu înfricoșat, apoi cele 300 sate prefăcute în cenușe.

Va fi vĕḍut pe amicii și colegii dînsului, pe advocatul Butean spânzurat pe furcile din Jozași, iar pe advocatul Dobra supus torturelor în scoala reformată din Abrud.

Își va fi reamintit proclamația baronului Puchner, care a fost plămădită tocma în acea odae, în care se afla el. Proclamație prin care Românii au fost provocați la arme, promițêndu-li-se în numele Împĕratului Ferdinand al V-lea libertate și egalitate națională.

Își va fi adus aminte de episodul descris de mine în „Memoriul meu, O lacrimă ferbinte“ la pag. 66.

Îi va fi trecut pe dinaintea ochilor sei sufletesci scena când a fost alungat din Viena; când a fost aruncat cu gendarmii la stradă ca un strengar. Îl vor fi usturat încă pălmile primite peste obraz în temnița din Alba-Iulia. Cu un cuvênt i se va fi înfățoșat scârboasa ingratitudine a „Nemților“ în toată oroarea sa. Și că numai o ușă îl desparte de guvernatorul principele Schwarzenberg, care îl numia „Canalie“.

În timpul când Iancu era Prefect, mai de multe-ori fu primit de comandantele general baron Puchner, representantele Marelui Principe al Ardealului, cu distincțiune și onoare, tocmai în acea odae în care se afla acuma față cu colonelul baronul Haidte.

Își va fi adus aminte bietul Iancu de ceea-ce ne-o spune și generalul de honvezi graful Richard Gelich în opul seu „Magyarország füg-

getlenségi harcza“ că, în timpul când „Moţii“ luptau, precum i-am vĕḑut eu însumi, flămênzi, desculţi, numai cu pusci de iepuri, cu lănci şi cu tunuri de lemn, dar învingĕtori, în acelaşi timp armata austriacă şi cea muscălească au fost alungate peste graniţa ţĕrii. Şi că comandantele general baronul Puchner, în graba cu care a părăsit Sibiiul în 11 Martie 1849, şi-a uitat toate decoraţiunile în puiul mesei: ordul Maria Teresia, crucea împĕratului Leopold, coroana de fer clasa I. etc.; iar generalul de honvezi Bem, *om galant precum era*, le-a trimis după Puchner la Bucuresci, cu o comitivă, spunêndu-i că: „Escelenţia Sa şi-a uitat ordurile în Sibiiu“.

Scurt: în acele momente de o supremă tortură sufletească, Iancu îşi va fi revocat în memorie totul, ce dînsul mai târḑiu a eternisat în doina sa:

„Frunḑă lată de pe baltă, fostu mi-a şi bine odată, dar s'antors frunza pe tĕu, şi-am ajuns la atâta rĕu“.

Dar cine afară de Dumnezeu ar fi în stare să ne spună: ce s'a petrecut în acele momente în sufletul lui Iancu, sbuciumat de atâtea vijelii teribile; vijelii, cari de mult se grămădeau, până ce de astădată au erupt. Şi dacă ar şi fi cine-va care să pătrundă în sufletul rănit al lui Iancu: Unde e condeiul lui Dante, ca să-i înfunde în infern, sau al lui Schiller ca să sgudue pilastrii firmamentului, să le cutropească mormêntul acelora, cari au fost causa nefericirii lui Iancu.

În astfel de stare sufletească se afla Iancu, când baronul Haidte l-a agrăit:

— V'am chiemat, ca să Vĕ întreb: ce poftesci pentru persoana domniei tale?

— Pentru persoana mea!? pentru persoana mea n'am poftit şi nu poftesc nimic, respunse Iancu spăriat, ca trezit dintr'un vis urît.

— Poţi să-ţi alegi o funcţiune bine salarisată, în Viena sau în Sibiiu.

— Am luptat pentru patrie, naţiune şi Tron, nu primesc nimic, respunse Iancu iritat.

— Veţi fi avênd şi datorii făcute de când sunteţi în Sibiiu?

— Vre-o sută florini, respunse Iancu.

— Vor fi şi trei sute, adause Măcelar.

Atunci Haidte a scos cinci sute florini şi i-a întins lui Iancu. Dar Iancu uitându-se la bani cu un dispreţ ce nu se poate descrie, a refusat.

Sĕrmanul Iancu: singur prepusul, că dînsul ar fi în stare, pentru favoruri personale, a-şi trada trecutul seu şi aspiraţiunile unui popor, a fost de ajuns ca să-i dea lovitura din urmă. La moment i s'a întunecat mintea şi a început a aiura. Primul cas când s'au arătat semne de tulburarea minţii sale.

„Nu cer nimic pentru mine; dar pentru „Naţiune“ faceţi în Vidra de sus o academie de drepturi şi o baie de abor“, ḑise el aiurând.

In ḑiua următoare l-a găsit Măcelar pe Iancu plângênd; plângea atât de teribil încât îi curgeau lacrămile pe perină ca ploaia.

Intreb eu acum la rândul meu: Este cu putinţă, ca Iancu întors acasă în munţi şi restaurat binişor, pe un timp oare-care, la vre-o câte-va

luni după cele petrecute în Sibiiu, să se subscrie într'o „petiție scandaloasă“ adresată unui „Nemțișor“ Bezirks-Vorsteher: „Client și slugă umilit“.

Nu! Nu! De o mie de ori nu!

Dar adevărat când ar fi, ceea ce nu este, că subscrierea de pe „petiție“ e făcută de mâna lui Iancu, atunci ar fi pățit și el, ceea ce au pățit chiar bărbați de stat, anume că, între mai multe acte predate spre subscriere s'a furișat și „petiția“ cu „pricina“, astfel a subscris-o fără a observa conținutul. Și dacă nu mĕ înșel, astfel va fi pățit și dl Vulcan când a publicat „petiția“ fără nici o observare; mai ales când tot în același numer recomândă damelor cetirea „Imitațiunilor lui Iuon dela Buceci“, *ca o lectură plăcută.*

Scuza că Iancu în acel timp a fost smintit de minte, puțin ne-ar ajuta, deoare-ce e sciut că dînsul avuse multe intervale lucide. Ei bine, poftesce și dovedesce acuma, că în momentul când a subscris „petiția“ n'a fost în toată firea.

Nu este iertat ca să rĕmână nici umbră de suspiciune pe numele lui Iancu, cu atât mai puțin material de dovadă.

Că mie nu mi-ar fi succes să-i rehabilitez bunul nume al lui Iancu înaintea tuturor Maghiarilor — precum ḑice „Familia“ — de oare-ce tot se mai găsesc Maghiari, cari-l batjocoresc, va fi adevărat, dar scopul meu n'a fost, nici am creḑut a fi posibil, ca să înfund gura tuturor astorfel de oameni. Nu i-a succes cardinalului Hajnald pe lângă toată puterea și mijloacele de care dispunea, ca să stîrpească din poporul maghiar urîtul obiceiu d'a înjura și blăstăma pe Dumneḑeu, pe toată ṭica-mica.

Ceea ce eu am urmărit, am realisat.

Bărbați, cari se ocupă cu sciința, cu istoria, îl aseamĕnă pe Iancu cu cei mai celebri tineri maghiari; ba unii chiar cu provocare la scrierile mele spun, că Iancu a fost un idealist, asemenea lui Vasvári și Petőfi.

Cred că cu atâta putem fi mulțămiți.

Nu me îndoiesc, că și peste una sută de ani se vor găsí maghiari fanatici, cari îl vor batjocorí pe Iancu, dar astor fel de oameni decumva cu secolul ce apune, se va stînge și idealul din lume, și nu va mai fi cine să le rĕspundă, le va rĕspunde proverbul maghiar: „Szamár bögés nem halszik menyországba“ (sbieratul măgarului nu se aude în raiu).

Terminând ḑic: cu aceasta deslușire ca adaus la scrierile mele anterioare, m'am achitat nu numai față cu memoria lui Avram Iancu, de care me leagă suvenirile tinereṭelor, dară m'am achitat și față cu memoria fratelui meu Dionisie și a tatălui meu, cari au avut un rol foarte important întru apărarea acelor munți clasici, de cari me leagă o tradițiune familiară de mai mulți secoli; m'am achitat însă, mai presus de toate, față cu adevĕrul istoric.

Sibiiu în 20 Decembre 1900.

Iosif Sterca Șuluțu.

O RESCOALĂ ÎN RĔȘINARI LA MIJLOCUL SECL. XVIII.

Comunicări din protocoale manuscrise ale magistratului Sibiiului, de Nicolau Togan.

Fruntașa comună românească Reșinari din vecinătatea Sibiiului a trebuit să poarte în secl. XVIII o luptă îndelungată pentru independența sa teritorială și autonomia sa comunală. Pe la 1735 aceasta comună ajunsese să fie aservită cu totul de puternica cetate a Sibiiului și soartea locuitorilor ei să devină insuportabilă. Nu mai puțin de 17,529 fl. făceau dările, decimele și taxele diferite către stat și națiunea săsească, ce apăsau pe locuitorii acestei vechi comune românesci, afară de diferitele prestațiuni către cetatea Sibiiului, către consulul provincial și alții și pe lângă acestea comuna fu lipsită și de dreptul de judicatură. Intrevenise și episcopul Ioan Inocențiu Klein în favorul Reșinărenilor la împĕratul Carol VI și la Cancelaria aulică, dar fără resultat*), căci acestei stări apăsătoare îi puse sfîrșit după un proces îndelungat abia umanul împĕrat Iosif II prin preaînaltul rescript din 6 Novembre 1786, în vîrtutea căruia com. Reșinari fu scoasă de sub domnia Sibiienilor și declarată *comună liberă regească.* Prin acel rescript cetatea Sibiiului fù totodată îndatorată, ca nu numai din pășune, din munți și din păduri să asemneze Rĕșinărenilor atât, cât îi va fi ei de prisos, și să deosebească prin semne și movile de teritoriul Sibiiului, dar și foloasele, cari le-a tras comunitatea aceasta dela 1735 sub titlul de prestațiuni, să fie datoare a le refunda comunei Rĕșinari cu toate interesele cuvenite.**)

Rescoala din Reșinari dela 1750, care ne presintă mai multe momente vrednice de atențiune, este și ea o urmare a stărilor apăsătoare de atunci. Iată ce ni-au păstrat protocoalele magistratului Sibiiului în astă privință:

În ședința magistratului din 16 Novembre 1750 senatorul Wagner raportează, că conform însărcinării primite s'a presentat în Rĕșinari, ca să iee lista celor patru candidați la deregetoria de primar (die vier Candidatos zum Reschinarer Judje-Amt von dem Dorfe einnehmen), dar abia s'a adunat a patra parte a locuitorilor și aceștia fiitorului primar n'au voit să-i încuviințeze drept cheltueli comunale mai mult de 100 fl. ung. (welche dann vorserste dem zukünftigen Judje zur Dorf-Költuale nicht mehr als H. fl. 100 vorwilligen wollen); iar când a voit apoi să facă candidarea și să scrie din fiecare pătrar al satului câte o persoană potrivită pentru deregătoria de primar, oamenii presenți între mari sbierături au declarat, că ei absolute nu candidează, ci își vor pune ei singuri un primar. Între astfel de împrejurări, cu toate persuasiunile, neputênd isprăvi nimic, oamenii l-au părăsit, s'au dus la biserică și în presența unor preoți de acolo, afară de protopopul (jedoch mit Aus-

*) Cf. Dr. Aug. Bunea, episcopul Ioan Inocentiu Klein. Blaș, 1900, pag. 421.

**) Vedi mica broșură: Libera comună regească Rĕșinari, de Petru Brote. Sibiiu, 1878.

nahme des Proto-Poppen), au ales primar pe sub-judele de până atunci Radul Murar, iar pe un anumit Mány Majranul l-au ales sub-jude și pe lângă aceștia 4 pârgari (Porgár). Cu aceea ocasiune oamenii au declarat prin cuvinte exprese (expressis verbis), că satul lor zace pe teritorul lor propriu, prin urmare și ei, ca și alte sate, s. ex. Vestemul etc. sunt îndreptățiți la aceea, cu toate că au refusat cu totul să depună așa numiții bani de margine și taxele pentru munți (das sogenannte Marschine-Geld und Gebürgs-Taxen) și au denegat consulului dreptul de crișmărit (Wein-Schank), căci butea de vin trimisă acolo de consulul, au lăsat-o să stee pe stradă timp de 24 ceasuri, fără de a face cineva dispositii pentru trecerea vinului.

Discutându-se și judecându-se cu maturitate aceasta întêmplare cu totul neașteptată, se conchiamă stante pede comitetul comunității la casa sfatului, care presentându-se acolo în curând, i se comunică pe larg întreaga întêmplare, se ține sfat și judecată și pe urmă se aduce hotărîrea, ca prin 2 poliței (Stadt-Reüter) să se citeze cei aleși în mod ilegal la dare de seamă, împreună cu toți cei ce au luat parte la acel act; totodată să se aducă și metalele Cisnădiei și ale Cisnădioarei (auch die Heltauer und Michelsberger Metales herein bringen zu lassen) și tot ce se va întêmpla mai departe, să se comunice guvernului ca autoritate superioară (Landes-Instanz) numai decât și să se imploare necesara asistență mai înaltă atât dela guvern, cât și dela Escel. Sa comandandul general.

In ḑiua următoare, 17 Novembre 1750, afacerea Rĕșinărenilor e adusă înaintea întregei comunități; consulul provincial raportează în ce fel Rĕșinărenii atacă dreptul teritorial al acestui oraș (der hiesigten Stadt jus teritoriale), și cum se încearcă a-și însuși teritoriul avut păn' acum în folosință cu concesiunea publicului de aici, precum și munții folosiți de ei pe lângă taxă, și că deja au comis diferite acte de volnicie; de aceea a citat pe aḑi la dare de seamă pe complotiștii rĕsculați, cari în contra praxei de până acum cu propria lor putere și-au constituit primar și viceprimar. Deoare-ce însă dreptul teritorial al publicului îl privesce atât pe magistrat, cât și pe laudabila comunitate, s'a aflat de lipsă, ca în aceasta afacere să se țină sfat cu întreaga comunitate și să se aducă în comun hotărîri. Comunitatea din parte-și ia act și mulțămesce după cuviință pentru cele împărtășite, promițênd a contribui din parte-și tot ce este cu putință. Dupăce s'a discutat în această materie până cătră 12 oare și dintre Rĕșinărenii citați nici unul nu s'a presentat, ambele colegii (magistratul și comunitatea) au căḑut de acord și au hotărît, ca primarul Radul Murar, ales în mod ilegal, împreună cu aderenții sei complotiști să fie prinși și aruncați în cea mai aspră temniță (in scharfsten Arrest), apoi prin cancelişti să se facă inquisițiune la fața locului, ca să se poată erua cei ce au inscenat aceasta purtare arogantă și renitentă. Mai departe deoarece ambelor colegii s'a părut lucrul foarte

prejudițios, ca adecă conform înțelesului avut cu D. comite Kemény, să se recunoască Rĕșinărenilor dreptul, ca satul să presinte dlui consul pentru deregătoria de primar 4 candidați, ambele colegii convin într'aceea, ca acest privilegiu, care și alt cum este o inovație în contra observanței de până aci, pe viitor să se permită satului cu atât mai puțin, cu cât Reșinărenii chiar și de data aceasta au lucrat în contra aceluia și vreau să meargă cu aroganța și mai departe. De aceea pentru a ajunge din acest cas extraordinar iarăși în posesiunea dreptului străvechiu de mai nainte, „communicatis consiliis in praeplena sessione“ să se numească și constitue din partea dlui consul pentru anul 1751 jude Kretsun Burnye, iar subjude Bucur Vidrigin, „id attamen absque futuro praejuditio hucdum per Dnos consules practicati, iisdemque concessi juris, judicem ibidem privative denominandi“. Toate aceste hotărîri se raportează „ex ipsa sessione“ prin dl Villicus de Rosenfeldt și prin notar Excel. Sale Dlui gubernator, împreună cu toate cele întêmplate până acum în aceasta afacere neplăcută și se cere cu supunere înalta asistență a aceluia. Excelența Sa a și primit acest comunicat foarte grațios și cu prevenire, a aprobat hotărîrile luate de câtră ambele colegii cu adausul, că în casul dacă Reșinărenii s'ar arĕta și mai departe renitenți, publicul chiar și „manu forti“ să-și susțină jurisdicțiunea sa. După acestea se hotărește mai departe, ca despre toate acestea să fie informat și Excel. Sa Dl comandant general, ceea-ce se și face „ex hac ipsa sessione“ prin cei doi domni deputați de mai sus. Dar Excel. Sa a cerut, ca toate cele spuse cu gura să i se predee în scris. — În sfîrșit domnii senatori Michael Wagner și de Adlershausen primesc însărcinarea ca în ḑiua următoare să mearga la Rĕșinari și să instaleze pe Kretsun Burnye ca jude și pe Bucur Vidrigin ca subjude. (Protoc. magistr. din 1750 pag. 294—298).

În ședința magistratului din 20 Novembre senatorii Wagner și Adlershausen raportează despre instalarea făcută și despre cele întêmplate cu aceea ocasiune și după aceea, și anume, că conform comisiunei primite s'au presentat în Rĕșinari și au instalat pe noii funcționari comunali în toată liniscea în presența locuitorilor, a protopopului și a unui preot, dar instalarea s'a putut face numai înaintea bisericii, căci popa Iacob, deși provocat de trei-ori din partea protopopului, n'a voit să dee cheile bisericii, apoi „more consveto“ i-au condus acasă urmați de circiter 150 persoane. Cele-ce au urmat după aceea le reproducem în textul original.

„Es habe sich aber ereignet, dass als sie wiederum nach Hermann-Stadt gegen Abend retournieren sollen, sie den Radul Murar gegen Ende des Dorfes, an eben dem Orte, woselbst er damahls frühe, als sie hinnein gefahren, gestanden, gleichsam zur Bravour abermahls stehen gefunden; all dieweil sie nun Ordre gehabt, ihn gebunden herrein zu bringen, als hätten sie auch denselben durch die Stadt-Reüter binden lassen (worein er sich auch gantz willig gegeben), auch bereits dergestallt über 100

Schritt weit geführet gehabt, als auf einmal biss 100 derer schlechtesten Wallachen daselbst Tollvai rufende, dann H. v. Adlershausen jun., und H. Wagner jun. Secretario, wie auch denen Stadt-Reütern nachgelofen, letztere bey denen Pferd-Zaümen aufgehalten, und den Arrestanten Radul mit Entzweyschneidung des Seils, womit er gebunden, den Justiz-Händen gewaltthätig entrissen, da es denn geschehen, dass der Stadt-Reüter Chrestel denjenigen Wallachen, welcher das Seil zerschnitten, in den Arm geschossen, nachdeme er vorhero bis 3-mahl gedrohet zwischen sie zu schiessen, wenn sie den Arrestanten nicht folgen lassen würden, worauf denn dieses aufrührische Complott den arrestierten Radul Murar wieder zurück in's Dorf geführet."

În urma acestora magistratul însărcinează pe Dl baron Möringer și pe notar, ca toate acestea să le aducă la cunoscința Escel. Sale d-lui gubernator și să imploreze dela înalt același ulterioară asistență și sfat bun; totodată să ceară și doi cancelişti pentru întreprinderea unei investigațiuni și să întrebe, că ce ținută ar fi să observe magistratul la aruncul dării în Rĕșinari față cu renitența (Wiederspennstigkeit) statornică a acestor oameni?

Interesante sunt cele petrecute în ședința din 22 Novembre 1750, în care mica revoluție din Rĕșinari își află încheierea; le reproducem și acestea în textul original:

„Die 22 9-bris. Sessio Incl. Magistratus et Communitatis post Sacra hora 10-ma in curia publica.

Beyden Collegiis referieret Tit. H. Consul, dass der Notarius benebst Tit. H. Bar. Möringer des Herrn Gubernators Excell. aufgetragenermassen das in Roschinar Vorgefallene seithero referieret hätten, und in Antwort gebracht, wie dass S.e Excell. die zu peragierende Inquisition allerdings billigten, den Zins-Anschlag aber, more suo dum solito, per Commissarios anzuschlagen anratheten, als da sie, Inwohner von Roschinar, um so viel straffälliger werden würden, wenn sie in Befolgung dieses höchsten Herren-Dienstes sich wiederspennstig oder tumultuarisch bezeigen sollten. Indennoch gegen Abend haben Hochgedachte S.e Excell. Tit. Herrn Bar. Möringer allein zu Sich rufen lassen, und erstlich mit *grosser Empfindlichkeit geahndet, dass man Hochdieselbe ab Seiten des Publici mit Unwahrheit berichtet hätten, da die Sache sich gantz anders verhielte, als Seine Excellenz ab Seiten des hiesigten Publici informieret worden wären, dahero andertens die zu peragierende Inquisition wiederriethen, und vielmehr anratheten in dieser Sache aus verschiedenen wichtigen Considerationibus nicht nach der Strenge zu verfahren, sondern diese Zwistigkeit bello modo (cu frumosul) beyzulegen, wozu zu gelangen S.e Excell. das beste Expediens zu seyn erachteten, wenn man pro hic et nunc die von dem Dorf zuerst elegierte Beamten, als den Radul Murar und Mayoran beybehielte, alles dieses jedoch nur svasorio modo.*

Beede Collegia nehmen dieses alles pro et contra în Deliberation, finden jedennoch, dass durch Beybehaltung derer, von denen wiederspennstigen erwählter Amts-Leüthe, dem Juri Territoriali dieses Publici allzunahe getretten werden würde; dahero werden Tit. H. von Ehrenburg, H. Dr. Hutter, H. Bar. Möringer senatores, und ex parte Almae Communitatis H. Johann Hamlescher, H. Samuel Dobosi und H. Johann Filtsch Protocollista zu Hochgedachte S.e Excel. deputieret, um Hochderoselben die unterthänigste Remonstrationes diesfalls zu machen, zugleich aber auch zu declarieren, dass der Magistrat und Communitait absque Caesione Sui Juris Territorialis atque Honoris den in plena Sessione ernandten Judje und Szindje(?) nicht wiederum degradieren, vielweniger die vom Dorf ernandte beybehalten könnte. Als diese Herrn Deputierten wiederum zurückgekommen, bringen sie in Antwort, dass S.e Excell. das in Hochdieselben setzende Vertrauen dieses Publici, und gemachte Gegen-Vorstellungen sehr gnädig auf- und angenohmen, auch unsere Bedenken vor gegründet erkandt, jedennoch lange im Zweifel gestanden, wie man diese Sache dergestallt gut angreifen könnte, bis Hochdieselbe endlich mit ihnen Deputatis zugleich es vors rathsamste erachtet, den H. Registrator Rétschei benebst dem H. Cancellisten Semler hinauszuschicken, um diese wiederspenstigen Leüthe dahin zu bewegen, dass sie sich zum Ziel legeten; wobey es denn auch Ein Löbl. Magistrat und Communitaet bewenden lassen. Annebst aber wird resolvieret, von allen diesfalls Vorgefallenen Tit. H. Comiti Bericht zu ertheilen". (Protoc. magistr. din 1750 pag. 299–303).

Este interesant a se sci, că curând după mica rescoală din Reşinari, au denegat şi locuitorii români din comuna apropiată Sadu supunerea cătră Sasii din Cisnădie, sub al căror tutorat se aflau, şi aceasta chiar la exemplul Reşinărenilor. Şi-au ales adecă şi ei primar fără scirea şi voia Saşilor din Cisnădie, aşa că magistratul Sibiiului în şedinţa din 4 Decembre 1750 fu nevoit să exmită o comisie la Cisnădie, ca să complaneze în mod amicabil conflictul ivit între cele doue comune (beede Gemeinen amicabiliter auseinander zu setzen. — Protoc. magistr. din 1750 pag. 307).

O CONSTATARE ISTORICĂ.

În 28 Octobre a. c. s'au împlinit 301 ani, de când Mihaiu eroul, domnitorul Munteniei, a raportat învingerea strălucită dela Şelimbăr asupra armatei maghiaro-săsesci a principelui-cardinal Andrei Bathori din Ardeal.

În anul trecut, 1899, a apărut în Nr. 7866 al ziarului săsesc „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt" din Sibiiu în memoria amintitei zile un articolaş de foileton, întitulat „Die Schlacht bei Schellenberg. 28. Oktober 1599". L-am cetit şi am aflat, că e scris cu multă rĕutate la adresa noastră

a Românilor. Iată cum este caracterisat în acel articol principele Mihaiu: „der Woiwode der Walachei, Michael der Tapfere, ebenso thatkräftig, als verschlagen, zuwartend und dann plötzlich zuschlagend, lügenhaft und grausam...“; iar armata lui Mihaiu nu este învrednicită de altă numire, decât de „die wilden Horden Michaels“. În fine după mai multe epitete tot atât de „măgulitoare“, autorul articolului încheie spunênd, că oficerii generalului austriac Basta — la al cărui indemn și pornncă a fost asasinat Mihaiu în 19 August 1601 la Turda — i-au pus acestuia un monument cu următoarea inscripție „ce-l caracterisează atât pe el cât și timpul său“ („ihn und die Zeit charakterisierende Inschrift“):

Hic jacet ille ferus,
Latro merus,
Nero verus,
Ille malus Dacus,
Scelerum lacus,
Ille Valachus.
Qui hic transibis
Bis terve cacabis et ibis.

Nu-i vorbă, o inscripție foarte „frumoasă, estetică“ și peste toate „caracterisătoare“!

Privitor la citata inscripție de pe mormêntul lui Mihaiu am să observ, că era cu mult mai estetic din partea foiletonistului dela „S. D. T.“, dacă, din respect față de publicul cetitor, nici nu făcea pomenire de ea, mai ales după-ce chiar și istoricul Engel încheie istoria lui Mihaiu Eroul cu următoarele cuvinte: „Wir wollen die Grabschriften auf Michael übergehen, welche Bethlen und Benkő und die siebenbürgischen Chronisten auf die Nachwelt gebracht haben. Wir wollen lieber Blumen auf das Grab eines walachischen Fürsten streuen, der welthistorisches Interesse hat, etc.“

Într'una din lunile trecute răsfoind eu prin cartea „Michael der Tapfere“ de W. St. Teutschlaender, și avênd din întêmplare la îndemână și cronica săsească ardeleană „Siebenbürgischer Würg-Engel“ scrisă de Mathias Miles la 1670, am cetit în ele mai cu de-amănuntul capitolele privitoare la lupta dela Șelimbăr. Făcênd comparație între cele ce se ḍic în aceste capitole, și între conținutul articolașului din cestiune, am aflat, că acesta este compilat din operele mai sus numite, dintre cari dealtmintrelea și cartea lui Teutschlaender în mare parte este scrisă după cronica lui Miles.

Destul că făcênd această comparație, am ajuns la resultatul, că atât Teutschlaender dela Miles, cât și autorul articolului din „S. D. T.“ dela Teutschlaender și Miles, împrumută, citează și reproduc numai părțile ce le convin, — omițênd și retăcênd tot ce nu le este pe plac.

Şi acum am ajuns la ceea-ce vreau să spun. Dacă foiletonistul sibian după debutarea cu fel de fel de epitete, care de care mai alese, la adresa lui Mihaiu şi a armatei sale, ḑice, că inscripţia de monument, fabricată de hienele lui Basta, îl „*caracteriseazâ*“ pe Mihaiu şi timpul său; atunci fie-mi ertat, ca eu să citez din cuvênt în cuvênt pasagiul, cu care cronistul săsesc Mathias Miles încheie în cronica sa descrierea luptei dela Şelimbĕr, — pasagiu, pe care, cum vĕd, nu-i convine nici lui Teutschlaender şi nici foiletonistului din „S. D. T.“ să-l citeze.

Iată-l:

„Und diese Niederlag geschach den 29. Oktober am Fest Simonis uund Iudae. Sachsen sind woll hier nicht über 350 blieben, denn wie sie mit grobem Geschütz kegen einander spielten, schlug die Lufft den Pulffer-Dampff und Rauch gantz auff des Cardinaels Laeger, dasz sie sich aneinander nicht sahen; darmit entlieffen vill Sachsische Bawren und kamen zur Hermanstadt gelauffen, da wuerden sie mit Stricken von ihren Bruedern ueber die Mawren hineingezogen: Denn dasz man diesem Schaaff zwo Hautten solţe ab schinden, war unbillig und unrecht, dasz die gerechte Sachsen im Frieden solten schwere Zinse tragen, und zu unfriedliegen Zeitten ihnen auch die Haelse entzwey lassen schlagen, denn es heist: Tu supplex ora, tu protege, tuque labora; Quisque pius Spartae sufficiat propriae!“

Pe românesce:

„Şi acest desastru s'a întêmplat la 29 Octobre în ḑiua lui Simon şi Iuda. Saşi poate că n'au remas aci mai mulţi ca 350, căci cum puşcau unul într'altul cu tunurile, vêntul sufla aburul şi fumul prafului spre tabăra cardinalului, încât nu se vĕḑură unul pe altul; atunci fugiră mulţi ţerani saşi şi ajunseră în fugă la Sibiiu, aci ei fură traşi cu funii de cătră fraţii lor peste muri înlăuntru: Căci era necuviincios şi nedrept să i se belească acestei oi două piei, ca Saşii drepţi în timp de pace să poarte dări grele, şi în timpuri de rĕsboiu să lase să li-se crepe cefele, căci se ḑice: Tu (ca rugător) te roagă, tu te apără şi tu muncesce; fiecare om bun să ajute propriei sale Sparte“ — sau cu alte cuvinte:

Grijească-şi fie-care de cojoc!

Sapienti sat!

Năsĕud, Octobre 1900.

Virgil Şotropa.

DOCUMENTE ISTORICE.

Venirea Sêrbilor.

(Copii din protocolul de circulare al s. biserici din Maidan pe anii 1783—1792).

Continuare*).

III.

Nr. 28 este o ordinațiune cătră protopresbiteri, ca să dispună ca la cetirea ordinațiunei de sub Nr. 29 să fie de față în toate bisericile un oficiant mirean dela comitat, sau dela cămară, respective un oficier dela miliție.

IV.

Nr. 29/1791.

Bine înduviințatului protopresviter și parochialnicilor preoți din protopopiatul Varadiei!

De vreme ce oare care obstină de legea noastră care trecînd cu vederea: calea cea dreaptă a cantelariei cei de curte Iliricești au trimis cererea sa dregătoriilor celor prea înalte ca să poată zidi biserică nóă, deci alor sfințită mărire, al doilea sau adus că doară articul 27 a dietei cei de pre urmă Hungurești nici bine încuvinteniilor voastre nici prin voi norodului nostru nu ar fi publițiruit, și de aceia cu înțelegerea prea înaltului decret cel ce subt dechemvrie Nr. 2286 mie sau trimis, alor mărire îmi porunceste ca acelaș mai sus pomenit al 27 articul de dietă și bineîncuvinteniilor voastre și prin voi norodului sĕ-l publițiruesc care la așa glăsueste:

Cu puterea articului al 27 carele la dietă sau întărit au voit alor împărătească crăiască și apostolicească mărire întru asa însuș prea înaltă putere ca în ce chip fericiții rĕposații strămoșii sĕi și el cu direptățile și slobozeniile norodului nostru, și a clerului și a bisericilor și cu întrebuințarea legii și cu fundațiile cu scólele cu cresterea tinerimei și cu privileghiile după prea înalta sa voe și după aflarea sa de bine cu toate acelea sĕ pótă așĕzări și rîndueli a face:

Eară fiindcă tóte acestea mai sus pomenite lucruri bine au voit a lor mărire pentru îndreptarea a le credinții Iliricesti cantelarii de curte ceia ce în 5 a lunii lui Martie acestui an iastă întemeiată, așadară și

*) Am descris aceste circulare, ca cei interesați în causa despărțirii de Sêrbi să le cunoască, și să știe cum au întrat Sêrbii în bisericile noastre.

Mai atrag atențiunea celor interesați și la călindariul editat în limba slavonă și sêrbă la anul 1790, în care călindar „este scrisă Historia norodului celui sêrbesc; care ne învață să știm din care an, adecă, în anul 1690, supt fericitul rĕpausatul întiiul Leopold, pentru credința norodului nostru, privileghiile și slobozeniile au fost date, etc". etc.

Sofroniu Liuba, învĕțător.

cu milostivire poruncesc ca întraltele și lucrul cel ce sĕ atinge de zidirea bisericilor netrecut sĕ atîrnă dela înalt slăvita iliricească cancelaria de curte, deci de acum înainte cînd ar vrea vreo obstină să zidească biserică totdeuna de aceia slobozenie sĕ ceară episcopul sĕu dela bine pomenita Iliricească cancelarie de curte.

Însă pe lângă aceasta se cuvine a înțelege ca obstile ce vor vrea sĕ ceară slobozenie dela prea înalta dregătorie pentru zidirea bisericii cei nóuă acela după 66 a prea înaltui chiar arătătoriului reșcript sau a regulamentului celui Iliricesc care în anul 1779 sau așĕzat dela magistratul sĕu sau dela dregătoria care i se cuvine atestatul trebue sĕ aibă precum în locul acela biserica iaste de trebuință și fără o îngreuiare a supușilor se va putea zidi, încă și zidul dela biserică și cît va coștului și de unde se va plăti să se arăte așa iaste voia și porunca cea prea înaltă și după acésta pre sine să vĕ îndreptați și norodului în biserică după cum iaste obiceiul de față fiind un ofițiant mirenesc pentru îndreptarea lor a le publițirui datori sunteți, eară în ce chip acésta poruncă întru cea desăvîrșită împlinire va fi adusă dela protopresviterul dornică instințare voiu astepta.

Dat în Verșeț 31 dechemvrie 1791.

Iosif Ioanovici Șacabent, Episcop.

Maidan în 17 Iuniu 1900.

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

Academia maghiară de sciințe. In timpul din urmă s'au petrecut în sinul acestei instituțiuni sciințifice doue lucruri, cari ne interesează mai de aproape.

În ședința secțiunei a II. dela 12 Nov. 1900, membrul ord. *Dr. Ludovic Thallóczy* și-a ținut discursul seu de recepțiune asupra *„chestiunii Vlachilor“*, obiect atât de atrăgĕtor pentru savanții maghiari. Ne aducem aminte, că Ladislau Réthy a admis nu de mult din punct de vedere linguistic, că Vlachii sunt originari din Italia; acum vine Thallóczy și confirmă cele espuse de Réthy, mânecând din alt punct de vedere, anume din cel social și economic. După Thallóczy, Vlachii au venit în Balcani, și mai întâiu în Iliria, în evul mediu, și de aici s'au răspândit mai departe la domiciliile lor de adi. Recipiendarul se ocupă cu acest element de păstori pe temeiul scrierilor economiștilor romani Varro și Columella, și constată, că acest element în vechime exista în Italia pe lângă populațiunea agricolă ca castă economică separată; schițează apoi modul lui de viață și posiția lui de drept privat până cătră sfîrșitul epocei împĕraților. Aceasta ceată de păstori își avea ḑeitatea sa deosebită: Runima; preajma sanctuarului ei era plantată cu smochini, căci păstorii își în-

chegau laptele cu suc de smochine; arată mai departe, că acest element de păstori se deosebia și în privința linguistică de elementul roman agricol și exprimă părerea, că modul lui de viață e identic cu cel al păstorilor balcanici (dalmatini) de mai târdiu. Patria străveche a păstorilor Vlachi e Apulia și Calabria, unde până în timpul mai nou au existat republici de păstori foarte mici. În sfîrșit conclude recipiendarul, că originea și răspândirea Vlachilor atunci va fi deplin lămurită, când viața păstorească din Apulia și Calabria, din Macedonia și Bulgaria, cum și cea din Alpii Transilvaniei, va deveni obiect de comparațiune sistematică, când istoria va merge mână în mână cu filologia și antropologia. În fine dice: Aceasta este problema sciinței maghiare. Paul Hunfalvy a făcut începutul deslegării acestei probleme, Ladislau Réthy a dus-o mai departe și punctele principale ale teoriei lui Réthy par a fi chemate să pună în deplină lumină o chestiune, odinioară foarte complicată, acum însă în trăsături mari aproape deslegată.

*

La 26 Nov. 1900 s'a întrunit Academia maghiară în sesiune generală extraordinară pentru decernerea *premiului Bródy* pe anul 1900 în sumă de 6000 cor., premiu destinat publicistilor distinși.

În această sesiune referentul juriului August Pulszky, presintă raportul comisiunii censurătoare de următorul cuprins:

„Deoarece sesiunea generală din acest an a respins cu 18 voturi contra 7 raportul comisiunii în causa conferirii premiului publicistic de 6000 cor. din fundațiunea Sigismund Bródy pe anul curent, membrii comisiunei anterioare și-au privit mandatul ca expirat, și au anunțat, că abdic de a mai face parte din aceasta comisiune; iar presidentul secției a II. s'a rugat hotărît, să fie absolvat dela conducerea acestei comisiuni.

Secțiunile I. și II. în urma acestora au ales membri noui și comisiunea s'a constituit sub presidiul baronului Eugen Nyáry din membrii Paul Gyulai și Emil Thewrewk (secția I.), Aladár Ballagi și August Pulszky (secția II.) Aceasta comisie s'a ținut strîns de literile fundațiunii Sigismund Bródy, în sensul cărora: 1, premiul publicistic inomis este a se decerne; 2, premiul e destinat pentru acele ramuri din sciințele sociale, cari aparțin la sfera sciințelor de stat și a istoriei acestora (dreptul ginților, drept public), cu eschiderea statisticei, etnografiei, a teoriei și istoriei legislațiunii, a dreptului privat, dreptului internațional, istoriei dreptului și a jurisprudenței comparative; 3, premiul în prima linie este a se decerne unei lucrări (carte, broșură, studiu, serie de articole), care a apărut în tipar în decursul celor trei ani din urmă; numai lipsind o asemenea lucrare, se poate premia activitatea generală a unui publicist, care se va afla vrednic de aceasta.

Comisiunea a examinat lucrările publicistice apărute în anii 1897—99, broșuri volante, studii, a căror consemnare se cuprinde deja în raportul comisiunii de mai nainte. Dintre aceste publicațiuni comisiunea cu ma-

joritate de voturi s'a declarat pentru cartea lui *Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. II. kötet. Budapest, 1899.* (Istoria și starea actuală a aspirațiunilor naționale române. Vol. II. 1899). Lucrarea aceasta în seria studiilor autorului asupra raporturilor politice și istorice ale Românilor, este a treia. Cele dintâi doue au fost amintite și lăudate meritoric deja la 1897 în raportul comisiunii pentru premiul din fundațiunea Bródy. Comisiunea de atunci le-a ținut însă mai mult drept lucrări istorice, decât publicistice. Întâiul raport din anul 1900 amintesce și el lucrarea a treia, dar „nefiind aceea lucrare publicistică, care ar indica proiecte practice sau mijloace pentru formarea vieții publice actuale, ci mai mult fixarea unor evenimente istorice", comisiunea a crezut, că la conferirea premiului nu poate fi luată în considerațiune. Comisiunea exmisă acum, din contră, după un studiu meritoric, a ajuns la resultatul, că lucrarea din chestie este de a se considera, fără îndoială, ca o lucrare publicistică, întrucât e de actualitate politică, și la nici un cas nu posede un caracter exclusiv teoretic, sau acela al unei cărți didactice. Cu deosebire volumul II. apărut în 1899, care tractează în mod detaiat și aprofundat despre istoria aspirațiunilor naționale române, începênd din timpul împăratului Iosif II. până la anii cincizeci ai secl. al XIX., se referesce mai mult la raporturile faptice, decât celelalte volumuri. Autorul arată hotărît cu deplină obiectivitate (?), departe de ori-ce tendență de partid (?), ba chiar fără colorit național (?), ideile conducătoare ale epocei, și dovedesce cu claritatea exemplului, că aspirațiunile naționale române din trecut și present stau într'o contradicere incomplanabilă cu aceste idei ale timpului și cu principiile lui conducătoare. El analisează într'un mod cu totul nepreocupat (?) motivele psichologice și istorice ale acestor aspirațiuni, condamnă ținuta politică, din care fără voe și-au tras nutremêntul aspirațiunile naționale, și îndrumă totodată la aceea politică dreaptă și echitabilă, ce trebue să o urmeze statul maghiar în propriul seu interes și al tuturor supușilor sei în conformitate cu condițiunile civilisațiunii moderne și cu libertatea constituțională. Secretul influenței lui publicistice netăgăduite zace tocmai în francheța și în arta, cu care autorul în cadrul unui tractat istoric de o sinceritate ireproșabilă e în stare să indice problema politicei maghiare de stat și dă a se înțelege modalitățile deslegării acestei probleme.

Noi prin urmare aflăm lucrarea aceasta vrednică pentru a i-se conferi premiul statorit, și recomandăm Academiei cu toată căldura premiarea ei, atât pentru diligența întrupată într'însa și pentru tractarea aprofundată a materiei, cât și pentru talentul, de care dă dovadă această lucrare, în ceea-ce privesce analisa și tractarea lămurită a chestiunilor, și în sfîrșit în urma efectului, ce-l au chestiunile tractate în aceasta lucrare, asupra opiniunii publice și asupra literaturii".

Membrul ord. Victor Concha, contra expunerilor referentului, ține că lucrarea lui Jancsó nu e lucrare publicistică și că punctul de vedere

al comisiunii este greșit, la ce referentul Aug. Pulszky declară, că aceasta lucrare cu tot caracterul ei istoric, pentru principiile ei actuale normative este de a se considera ca lucrare publicistică, iar sesiunea generală conform propunerii comisiunii decide premiarea aceleia.

La acestea noi din parte-ne observăm numai atâta, că am regretat totdeuna, și regretăm și de astădată, vĕdênd că o Academie de sciințe — fie română, fie maghiară, — părăsesce terenul pe care singur este chemată a lucra, și se pune în serviciul unor anumite tendențe, premiind nu sciința, ci tendența politică ca atare.

Bibliografie.

«Revista Economică», organ pentru interese economice-financiare, editat din însărcinarea și cu ajutorul băncilor române, cu începere dela Anul nou se va transforma dintr'o revistă lunară într'o *foaie septemânală*. Delegațiunea exmisă de conferența Directorilor de bancă din 1898, s'a întrunit în 16 Decembre a. c. la o ședință în Sibiiu, și a decis această schimbare pe motivul, că revista are să servească în primul rând interese practice de toate dilele și chestiuni de actualitate, cari reclamă o lămurire și resolvire mai grabnică de cum li-se poate da într'o revistă lunară. In vederea dimensiunilor mari, ce le-a luat lucrarea economică a poporului nostru, și a strinselor legături ce există între diferitele ramuri ale vieții noastre economice, „Rev. Economică“ va da atențiunea cuvenită tuturor chestiunilor de caracter economic, și astfel va fi de interes nu numai pentru băncile noastre, ci și pentru cercuri mai largi. „Revista Economică“ va apăré în estensiune de 1—2 coale de tipar, format 4° mare și va costa pe 1 an C. 20·—, pe $^1/_2$ an C. 10·—. Prenumerațiunile se vor trimite la administrația „Revistei Economice“ în Sibiiu (Nagyszeben).

*

«Anuarul Băncilor Române». In editura Delegațiunii Băncilor Române a apărut Anul II (1901) al acestui interesant Anuar financiar, care în partea sa principală cuprinde Șematismul băncilor și societăților comerciale române din țeară. Acest șematism de astă dată a fost compus în estensiune mai mare și cuprinde bilanțul, contul profit și perderi, distribuirea profitului și cuotei de binefacere a anului de gestiune 1899, împreună cu lista membrilor direcțiunii și comitetului de supraveghiere, cum și a funcționarilor tuturor societăților noastre financiare și comerciale. La fie-care institut se mai dau informațiuni detaiate asupra diferitelor dispositiuni statutare cu privire la semnarea firmei, la cupoanele de acțiuni, etc., se indică ramurile operațiunilor și condițiunile acestora, apoi prețul acțiunilor și cupoanelor, etc. Afară de aceste Anuarul mai cuprinde un Calendar (Gregorian și Iulian) cu indicarea termenelor pen-

tru plata contribuțiunilor și competințelor erariale, a tragerilor la sorți, a scadenței cupoanelor, — apoi Regulamentele Băncii austro-ungare și Cassei de păstrare postale, Tabele pentru timbre și competințe, pentru calcularea de interese, Tarifele postale și telegrafice, Instrucțiuni referitoare la monetele statelor europene, la schimbarea și valoarea lor, etc.

Anuarul cuprinde mult preste 100 pagini 8° mare, este elegant legat în pânză și costă C. 3·—. Se poate procura la Administrația „Revistei Economice“ în Sibiiu.

*

Biblioteca poporală a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român. *Nr. 1. Povestiri din viața țĕranilor români*, de *Ioan Pop Reteganul*. Sibiiu, 1900. Editura Asociațiunii. Tiparul tipografiei archidiecesane. 62 pag. 8°. Cuprinde 4 povestiri prea instructive scrise la înțelesul poporului: Băltosul; Povestea mĕrului; Mihaiu Puşcașul și Sfat bun la timp potrivit. Comandele să se adreseze *exclusiv* la: Librăria archidiecesană și la librăria W. Krafft în Sibiiu. Prețul unui exemplar 20 fil. + 5 fil. porto.

*

Familiile boerești române. Istorie și genealogie (după isvoare autentice) de *Octav-George Lecca*. București, MDCCCXCIX. Institutul de arte grafice și editura „Minerva“, Filip, Moroianu, Popovici și Tălășescu. 6. Strada Regală (Hotel Union), 6. 595 pag. 8° mare. Prețul 10 lei. Autorul în aceasta lucrare face istoricul și genealogia a peste 300 familii boeresci din Moldova și Muntenia și a 33 fam. nob. dela noi. Cât pentru acestea din urmă autorul s'a folosit de publicațiunea D-lui I. cav. de Puşcariu: Date istorice privitoare la familiile nobile române.

*

Viața și operele lui Andreiu Murĕșan. Studiu istoric-literar, de *Ioan Rațiu* prof. ord. la preparandie și școala superioară de fete din Blaș. Blaș. Tipografia seminariului archidiecesan. 1900. 182 pag. 8°. Prețul 1 fl. Venitul curat va fi o contribuire la formarea unui fond pentru internatul preparandial din Blaș. — Acest studiu valoros, păn' acum cel mai vast despre viața și operele nemuritorului nostru bard național, a fost favorabil aprețiat de presa noastră. Îl recomandăm și noi cetitorilor nostri cu toată căldura.

*

Sâmbăta morților. Dramă din popor în cinci acte, localisată după Raupach, de *Teodor V. Păcățian*. Sibiiu. „Tipografia“ societate pe acțiuni. 1900. 108 pag. 8° mic. Prețul unui exemplar 60 bani.

*

Epistola pastorală pentru iubileul sântei Uniri, dată de episcopatul provinciei metropolitane gr.-cat. române de Alba-Iulia și Făgăraș. Anul Domnului 1900. Dela sânta Unire anul 200. Tipografia seminariului gr.-cat. din Blaș. 1900. 56 pag. 8°.

*

Curs elementar de botanică și zoologie pentru clasele inferioare ale școalelor medii, de *George Chelariu*, profesor și director la școala reală. Partea I. Brașov. Editura și tipariul tipografiei Ciurcu & Comp. 1901. Edițiune ajutorată de fondul „Coresi" din Brașov, cu devisa: „Să cetiți și bine să socotiți, că veți vedé înși-vĕ, că e cu adevĕr". Diaconul Coresi, 1577. 224 pag. 8°. Prețul cor. 2·60. Acest manual e întocmit în cadrele planului ministerial pentru instrucțiunea din botanică și zoologie, ce s'a introdus de un an încoace în clasele inferioare ale școalelor medii, plan, care de altfel nu e nou, căci s'a practicat multă vreme în școalele reale și s'a practicat cu bun succes, dovadă, că acum l-a acceptat și gimnasiul întru toate. Împărțirea materialului e făcută după anotimpuri, punênd autorul în frunte câte o scurtă schiță, ca un tablou mic, ce ni-l presintă natura în acele fase ale anului. Manualul e ilustrat în mod corĕspunzĕtor.

*

Anuarul I. al reuniunii sodalilor români din Sibiiu, cuprinzênd unele date dela întemeierea ei până la 31 Decembre 1899, publicat de comitetul reuniunii. Sibiiu „Tipografia", societate pe acțiuni. 1900. 132 pag. 8°. Prețul 1 Cor. 20 bani, cu porto postal 1 Cor. 40 bani. Acest interesant anuar, este o nouă dovadă de progresul la care se avêntă mereu harnica reuniune a sodalilor români din Sibiiu și nu ne îndoim, că va fi bine primit și sprijinit de cătră toți, cari sciu apreția însemnătatea unei reuniuni de meseriași la noi.

Anuarul între multele date interesante cuprinde și portretele frumos executate ale unor bărbați binemeritați pentru reuniune, ca: Nicolae Cristea, president onorar pe viață al reuniunii; archiepiscopul și metropolitul Andreiu bar. de Șaguna, fost prim patron al reuniunii; episcopul Nicolae Popea, nașul steagului reuniunii; Antoniu Bechnitz, întemeietorul unei fundațiuni, și tipograful Nicolae Simtion, primul membru onorar pe viață al reuniunii. Notăm, că reuniunea sodalilor români din Sibiiu a fost întemeiată cu peste 30 ani înainte de aceasta și într'un timp, când meseriile la noi se aflau în primul proces al nascerii, iar industria pentru noi era un lucru aproape necunoscut și că eântâia de acest fel la noi.

*

Recompensele și pedepsele în școala poporală. Studiu pedagogic de *Ioan Dariu.* Cu un adaus despre pedeapsa corporală în școala poporală, după Fr. Wiedemann. Brașov, 1900. Tipografia A. Mureșianu. 61 pag. 8°. Prețul 60 bani.

*

Cuvênt funebru, rostit la înmormêntarea fostului director și învĕțător pensionat *G. Bellissimus,* întêmplată la 8/21 Octobre 1900, de *I. Dariu.* Tipografia A. Mureșianu, Brașov 1900. 19 pag. 8° mic.

*

Istoricul Seminariului din Curtea-de-Argeș, fondat la anul 1836 de episcopul Ilarion al Argeșului, pe lângă frumoasa și minunata catedrală a acestei eparchii: Monăstirea lui Neagoe Vodă Basarab, zidită la anul 1518 de legendarul Meșterul Manole. De economul Stavrofor *George C. Drăgănescu*, cavaler al ordinului „Coroana României", director al Seminariului. Pitesci. Tipografia Gheorghe Popescu. 1900. 43 pag. 8°. Prețul 1 leu.

*

Notice sur le Domaine de la Couronne de Roumanie, pour l'Exposition universelle de 1900 à Paris. Bucarest. Imprimerie «Gutenberg», Joseph Göbl. 1900. 114 pag. 8°.

O interesantă broșură asupra Domeniilor Coroanei din Regatul român, purtând în frunte portretul regelui Carol I. și tractând despre istoria creării Domeniilor Coroanei, numirea, situațiunea, formațiunea geologică, clima și suprafața acelora, apoi în capitole separate: I. despre domeniile agricole, II. despre domeniile forestiere și III. despre instituțiunile de învățământ, de progres și de binefacere de pe aceste domenii. Interesanta broșură ne presintă în 49 ilustrațiuni deosebitele instalațiuni și instituțiuni de pe aceste domenii, aflătoare sub administrația D-lui I. Kalinderu, căruia se datoresce starea înfloritoare a acelora.

*

Musica națională. D. *A. Sequens*, profesor de musică la institutul teologic-pedagogic din Caransebeș, a avut fericita idee de a aduna melodiile drăgălașe și pline de motive românesci ale frumoaselor jocuri românesci din Severin, le-a armonisat pentru pianoforte și tipărit în atelierul litografic Oscar Brandstätter din Lipsca într'un caet elegant și pe hârtie foarte fină, care se poate procura dela D. *Petru Valușescu* (Caransebeș) cu prețul de cor. 1·60. Recomandăm acest caet tuturor, cari iubesc musica națională românească.

*

Fragmente din istoria Românilor, de *Eudoxiu Baron de Hurmuzaki.* Sub auspiciile Ministeriului cultelor și instrucțiunii publice și ale Academiei Române. Tomul al treilea. Traducere făcută de *Ioan Slavici.* București Stabilimentul grafic I. V. Socecu, strada Berzei 59. 1900. 662 pag. 8°. Prețul 6 lei.

*

Antropomorfisme și antiantropomorfisme în limba română, de *Nicolae Sulică.* (Retipărire din „Gazeta Transilvaniei"). Brașov, 1900. Tipografia A. Murășianu. 96 pag. 8° mic. Prețul 80 bani. —

*

Pentru conservarea portului național. În timpul din urmă au apărut două cărți postale ilustrate, una representând costumul național premiat cu prem. I. la adunarea generală a „Asociațiunii", ținută la Băile Herculane, a doua (colorată) cel premiat cu prem. III. Întâia se

poate comanda la librăria archidiecesană din Sibiiu, iar a doua la librăria diecesană din Caransebeș.

*

Verhandlungen und Mittheilungen *des siebenbürgischen Vereines für Naturwissenschaften zu Hermannstadt.* XLIX. Band, Jahrgang 1899. Hermannstadt. Druck von Jos. Drotleff. Inhaber: Peter Drotleff. 1900. 65 pag. în 8°. Cuprinde conspectul membrilor reuniunii (m. on. 4, m. coresp. 30, m. fund. 18, m. ord. 247), raportul asupra adunării gen. din 23 Ian. 1900, starea bibliotecii, și informațiuni dela reuniune pe temeiul proceselor verbale ale ședințelor. În sfîrșit Dr. D. Czekelius: Date statistice despre casurile de moarte produse de difterie în Sibiiu înainte și după întroducerea serului antidifteric, și A. Gottschling: Tablou al fenomenelor meteorologice în Sibiiu în anii 1895—99.

*

A magyar honfoglalás kútfői, a honfoglalás ezredéves emlékére a Magyar Tud. Akadémia megbizásából gróf Kunn Géza tiszt., Fejérpataky László, Hampel József, Thallóczy Lajos rend., Marczali Henrik lev., Jagič V. k. tag, Hodinka Antal, Maróthi Rezső és Dr. Vári Rezső közremüködésével szerkesztették Pauler Gyula és Szilágyi Sándor rendestagok. Budapest. Kiadja a Magyar Tudományos Akademia. 1900. Franklin-társulat nyomdája. Un volum 4° de 877 pag. cuprinḑênd isvoarele istorice privitoare la cucerirea Ungariei de către Maghiari, și anume: isvoarele bizantine, orientale, apusene, isvoarele slavice, patriotice și în sfîrșit monumentele de pe timpul cuceririi. Relevăm această lucrare mai ales pentru motivul, că în aceste vechi isvoare se vorbesce în mai multe locuri și de Români.

Din literatura străină.

În numerul 9 din 1900 al periodicului istoric magh. „Századok" D. *Kropf Lajos*, cu care ne-am mai ocupat în revista noastră, debutează din nou la adresa Românilor; de astă-dată sub titlul: Válasz a „Revue Historique" intésére. Revista franceză într'un numĕr din urmă îi dete adecă D-lui Kropf personal sfatul, ca să înceteze cu atacurile sale din „Századok" la adresa ei și să nu facă responsabilă redacțiunea aceleia pentru pĕcatele istoriografilor români, adaugênd, că darea de seamă, publicată nu de mult în revista franceză de un anumit domn Monod asupra cărții lui Alexandru de Bertha este destulă dovadă despre aceea, că ea e imparțială în ceea-ce privesce certele naționale.

Iată ce respunde D. Kropf la aceasta admoniție:

„Să admitem deocamdată toate acestea; numai cât articolul D-lui Monod apăruse în fascicolul pe Maiu-Iunie, atacul meu ultim însă, care dete ocasiune la aceasta admoniție, la 15 Maiu, și natural, că eu am trimis manuscriptul meu la redacția lui „Századok" cu mult mai nainte. Că am avut motiv de a fi nemulțămit, am să dovedesc numai decât.

Ce privesce bunul sfat, eu mĕ învoiesc bucuros la armistiţiu, căci vĕd şi din alte semne, că aurora adevĕrului istoric începe a se iví şi în colţul bulevardului Saint-Germain, de unde d-lui Xenopol şi soţilor sei li-a succes să alunge păn'acum lumina cu totul.

D. Monod se plânge, că în chaosul istoriei privitoare la contactul maghiaro-valach anevoe te poţi orienta, căci e greu a constata şi starea adevĕrată a lucrurilor (même les points de faits sont difficiles à établir). Datele istorice în multe casuri sunt foarte puţine. Să luăm s. ex. frumoasa teorie despre continuitatea daco-română. Aceea, că Traian „ex toto orbe romano infinitas copias hominum . . . . transtulit (in Daciam) ad agros et urbes colendos" nu o trage la îndoială nici un singur scriitor cu mintea sănătoasă, numai cât păn'acum încă nici unui Italian, Spaniol sau Francez treaz „în toto orbe romano" nu i-a venit în minte, că Maghiarii să renunţe pentru aceea la locuinţele lor ocupate înainte cu o miie de ani.

Mai departe după Vopiscus: Aurelian „sublato exercitu et provincialibus reliquis . . . abductosque ex ea (Dacia) populos în Moesia collocavit". Sextus Rufus încă scrie: că „translatis exinde Romanis", şi Eutropius, că „abductos Romanos ex urbibus et agris Daciae". Noi Maghiarii pe temeiul acestora susţinem, şi mulţi scriitori valachi ne dau dreptate, că Romanii s'au retras din Dacia cu căţel şi purcel (pereputtyostúl), tocmai aşa ca şi Englezii mai târdiu din Francia. Dacă însă cineva totuşi ar crede, că cutare şi cutare, sau toţi Valachii ardeleni sunt urmaşii populaţiunii romane de sânge curat, rĕmase în Dacia, sau ai strĕvechilor locuitori de sânge daco-roman, — aceasta e părerea lui particulară. Trăiască numai mai departe în această închipuire, dar trăiască în pace, şi nu facă politică cu prostiile lui.

Căci noi Maghiarii tocmai de aceea ne plângem, că Valachii agită mereu prin Francia şi Anglia, în reviste sciinţifice şi quasi-sciinţifice, în contra „barbarilor de Maghiari", cari oprimă pe „strĕvechii locuitori ai Daciei". Iar dacă se întêmplă, să voiască a rĕspunde cutare scriitor cu sentimente maghiare, atunci domnii redactori se scuză cu aceea, că pentru astfel de controverse nu este spaţiu în coloanele revistei de sub conducerea lor. Aşa mi s'a întêmplat aceasta mie când m'am adresat la „English Historical Review", iar „Scottish Review" nici nu m'a învrednicit de vre un cuvênt. Cu domnii dela „Revue Historique" însă aşa am păţit-o:

Când apăruse istoria valachă a lui Xenopol (collaborateur assidu de la „Revue Historique") în prelucrare franceză la Paris, un alt scriitor român şi colaborator al lui Xenopol, a scris în „Revue" asupra ei o recensiune — destul de nepărtinitoare, — dar asupra mea aceea recensiune a făcut impresia, ca şi când aş fi cetit apreţiarea unui om, care nu scie distinge colorile, asupra unei lucrări despre colorile curcubeului, scrisă de un amic al seu, care tot asemenea nu scie distinge colorile. Căci,

ḑeu, să mărturisim, D. Teodoru, scriitorul respectiv, nu se pricepe nici pe atâta la istoria, geografia, limba maghiară, etc., ca Xenopol. Am scris deci „Revue"-i ceva de gustat, şi în acel scop am ales povestea lui Radu Negru, căci am sciut, că D. Monod, ca cunoscĕtor temeinic al altui ram din isvoarele evului mediu, va puté observa numai decât din scurtul meu articol, cum a tractat Xenopol materialul istoriei maghiaro-valache din evul mediu.

Manuscriptul l-am trimis prin postă recomandat redacţiunii, dar de atunci au trecut vre-o trei ani, şi nici un şir n'a apărut din acela; iar numele bietului nostru Hunfalvy stă şi acum la locul de batjocură (pellengéren), unde l-a aşezat Xenopol la 1895, cu toate că D. Monod ḑice, că „nous sommes reconnaissants à ceux qui s' efforcent de nous èclairer". Reprobăm mai departe la redacţia „Revue"-i faptul, că atunci, când avea ocasiune, n'a condamnat manoperele (handabandáit) mai multor scriitori români şi francezi, cari cu istoria înadins falsificată fac politică în spirit daco-român. Dacă D. Monod doresce să străbată în tainele procesului, cum Xenopol ţabrică istorie, atunci îi mai atrag âncă odată atenţia asupra scurtului meu articol, apărut la 1897 în „Századok" sub titlul „Radu Negru, întemeiătorul patriei". „Il serait inutile d'analyser ici — cetim în numĕrul ultim al „Revue"-i *) — les arguments de M. Xénopol qui les a lui même plus d'une fois présentés avec une abondance variée aux lecteurs de cette „*Revue*". Ne rugăm, *audiatur et altera pars* odată!"

D. Kropf, cum vedem, începe a deveni tot mai interesant şi âncă tot pe aceeaşi temă. Aḑi mâne va trebui să-l rugăm, să ne facă Dsa istoria, dacă nu mai bine, cel puţin ca Hunfalvy, Jancsó, de Bertha, etc. Ne va asculta Dsa rugarea? . . . . credem, că da, căci va fi sciind de sigur, că noi Valachii dăm un material de muncă literară foarte mulţămitoare; ocupându-te mereu cu Valachii, poţi să-ţi faci renume literar, parale (mai ales parale) şi să câştigi premii, exemplu: aceia pe ale căror urme schiopotează şi D. Kropf. Premiul Bródy nu e de despreţuit, şi şanse mai sigure de a-l câştiga la proxima ocasie, are de sigur acela, care va scrie mai mult despre Valachi, aşa ca D. Jancsó, de exemplu. —

*) LXXIV. 1. pag. 240.